

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Psichologijos institutas

Gabrielė Glušauskaitė

Teisės psichologijos programa
Magistro darbas

**Policijos pareigūnų psichopatiškumo, alkoholio vartojimo ir požiūrio į jėgos
panaudojimą policijos darbe sąsajos**

Darbo vadovė: prof. dr. Ilona Laurinaitytė

Vilnius 2023

TURINYS

SANTRAUKA.....	4
SUMMARY.....	5
SVARBIAUSIOS SĄVOKOS	6
PRATARMĖ	7
1. ĮVADAS	9
1.1. Policijos pareigūnų darbo ypatumai	9
1.1.1. Psichopatiškumo samprata ir reikšmė policijos darbe.....	10
1.1.2. Lyties ir agresyvumo ryšys psichopatiškumo kontekste	12
1.1.3. Adaptyvus ir neadaptyvus psichopatiškumas policijos pareigūnų darbo kontekste.....	13
1.2. Perteklinės jėgos naudojimo problematika.....	15
1.2.1. Psichopatiškumas ir policijos pareigūnų perteklinės jėgos naudojimas.....	18
1.3. Alkoholio vartojimas	19
1.3.1. Policijos pareigūnai ir alkoholio vartojimas.....	19
1.3.2. Lytis ir alkoholio vartojimas.....	21
1.4. Tyrimo tikslas, uždaviniai ir klausimai	22
2. METODIKA.....	23
2.1. Tyrimo dalyviai	23
2.2. Tyrimo metodai	23
2.3. Tyrimo eiga.....	26
2.4. Duomenų analizė	26
3. TYRIMO REZULTATAI.....	28
3.1. Aprašomoji statistika ir palyginimai tarp grupių.....	28
3.2. Policijos pareigūnų amžiaus, lyties, CAPP-SR, bei jėgos panaudojimo situacijų vertinimo sąsajos	30
3.3. Policijos pareigūnų požiūrio į jėgos panaudojimą prognoziniai veiksniai	33
3.4. Policijos pareigūnų alkoholio vartojimo rizikingumo prognoziniai veiksniai	34
4. REZULTATŲ APTARIMAS.....	35
5. IŠVADOS.....	39
LITERATŪRA	40
PRIEDAI	45
1 priedas. Informuoto sutikimo forma.....	45
2 priedas. Anketos klausimai ir kita stimulinė medžiaga tyrimo dalyviams.....	46
3 priedas. Asimetriškumo koeficientai.....	48

4 priedas. Požiūrio į I situaciją regresinės analizės rezultatai.	49
4 priedas. Požiūrio į III situaciją regresinės analizės rezultatai.....	50

SANTRAUKA

Glušauskaitė, G. (2023). Policijos pareigūnų psichopatiškumo, alkoholio vartojimo ir požiūrio į jėgos panaudojimą policijos darbe sąsajos. Vilnius: Vilniaus universitetas. 47 psl.

Šiuo darbu siekiama atrasti policijos pareigūnų psichopatijos, alkoholio vartojimo ir požiūrio į jėgos panaudojimą sąsajas, kadangi sužinojus, kokiomis savybėmis pasižymintys pareigūnai yra linkę dažniau piktnaudžiauti savo pareigomis, būtų galima papildyti ir patikslinti pareigūnų atrankos procesą. Tyrimas atliktas naudojantis Alkoholio vartojimo įpročių patikros testu (AUDIT; Saunders et al., 1993), Išsamiu psichopatinės asmenybės įvertinimu - įsivertinimo ataskaita (CAPP-SR; Selbom & Cooke, 2020). Požiūris į jėgos panaudojimą buvo vertintas atsakant į klausimus apie 3 situacijas su aprašytu jėgos panaudojimu (parengta pagal Policijos sąžiningumo instrumentą, Klockars et. al., 2000). Viso tyrime dalyvavo 233 policijos pareigūnai (126 vyrai, 106 moterys, 1 atsakyti nenorėjo). Pareigūnų amžius svyravo nuo 20 iki 61 metų ($M = 38,45$, $SD = 9,49$). Gauti rezultatai atskleidė, jog psichopatiškumas labiau išreikštas yra pareigūnų vyrų imtyje, psichopatiškumas prognozuoja policijos pareigūnų palankesnę požiūrį į jėgos panaudojimą, o pareigūnų rizikingesnę alkoholio vartojimą prognozuoja jų jaunesnis amžius, vyriška lytis, bei psichopatiškumas.

Raktiniai žodžiai: policijos pareigūnai, psichopatiškumas, piktnaudžiavimas alkoholiu, pareigūnų perteklinės jėgos naudojimas.

SUMMARY

Glušauskaitė, G. (2023). The relationship between police officers' psychopathic traits, alcohol consumption and attitude towards the use of force in police work. Vilnius: Vilnius University. 47 pp.

The purpose of this work is to investigate connections between police officers' psychopathic traits, alcohol consumption, and attitude towards the use of force in police work, since finding out which characteristics of officers tend to contribute to abuse of their position more often could complement and refine the selection process of officers. The study was conducted using the The Alcohol Use Disorders Identification Test (AUDIT; Saunders et al., 1993), the Comprehensive Assessment of Psychopathic Personality - Self-Report (CAPP-SR; Selbom & Cooke, 2020), attitude toward the use of force was assessed by answering questions prepared according to The Measurement of Police Integrity (Klockars et. al., 2000), which were about 3 situations with described use of force. 233 police officers participated in the study (126 men, 106 women, 1 did not wanted to answer). Officers age ranged from 20 to 61 years ($M = 38,45$; $SD = 9,49$). The obtained results revealed that the characteristics of psychopathy are expressed more in the sample of male officers, psychopathy predicts a favorable attitude towards the use of force, while officers' riskier alcohol consumption is predicted by their young age, male gender, and psychopathy.

Key words: police officers, psychopathic traits, alcohol abuse, police officers excessive use of force.

SVARBIAUSIOS SĄVOKOS

Psichopatija – priskiriama psichopatologijai, o psichopatiškumu pasižymintys asmenys išsiskiria nusikalstamu elgesiu ir specifiskais emociniais, tarpasmeniniais deficitais, tokiais, kaip bebaimiškumas, empatijos trūkumas ir manipuliavimas kitais, siekiant asmeninės naudos (Patrick et al., 2009).

Rizikingas alkoholio vartojimas – kai alkoholinių gėrimų suvartojimo kiekis per vieną epizodą arba per savaitę viršija mažai rizikingo alkoholio vartojimo ribą (vidutiniškai vyrai iki 40 SAV, moterys - iki 27 SAV per savaitę) (Carrington et al., cit. iš Janonienė ir kt., 2016).

Pareigūnų perteklinės jėgos naudojimas – toks jėgos panaudojimas, kuris galėtų būti pripažintas nusikaltimu ir/ar nukentėjusiojo artimiesiems galėtų būti priteista kompensacija už pareigūno nusižengimą (Geller & Toch, 1995).

PRATARMĖ

Yra žinoma, kad policijos pareigūnams darbe asmeninės savybės atlieka itin svarbų vaidmenį. Kai kurios yra reikalingos turėti, kad padėtų efektyviau įgyti policininko profesines kompetencijas, kaip žmogaus teisių ir laisvių saugojimas, viešojo saugumo užtikrinimas, saugaus eismo priežiūra, šaunamojo ginklo, fizinės ar kitokios prievartos naudojimas, teisės pažeidimų prevencija. Asmens savybės, padedančios laikytis išvardintų kompetencijų yra žemas neurotiškumas (kuris reikalingas išlikti kuo ramesniu kritinių situacijų metu ir adekvačiau į jas sureaguoti), aukštas sąmoningumas (tinkamai įsivertinti situacijai, savo veiksams), aukšti ekstaversijos ir sutarumo lygmenys (naudingi bendradarbiaujant su kolegomis ir civiliais asmenimis) (Ninerola et al., 2014; Tarescavage et al., 2015). Visgi kai kurios savybės gali būti mažiau naudingos ar netgi trukdyti sėkmingai atlikti pareigas.

Analizuojant mokslinę literatūrą matyti, kad tiek policijos pareigūnų bruožai, tiek ir jų darbo ypatumai praeityje yra gana dažnai tyrinėti įvairiose pasaulio šalyse. Tokių tyrimų netrūksta ir Lietuvoje: Valickas ir Vabolytė (2002) nagrinėjo policijos pareigūnų patiriamą stresą, Kazlauskas su kolegomis (2009) tyrė policijos pareigūnų patiriamą trauminį stresą ir su juo susijusius psichologinius veiksnius, Šalkauskaitė ir kiti (2015) analizavo policijos pareigūnų sprendimų priėmimą kritinėmis aplinkybėmis ir pan. Vis dėlto didžiausias dėmesys kreipiamas į policijos pareigūnų patiriamo streso, jį sąlygojančių veiksnių ir jo padarinių analizę bei asmenybės Didžiojo Penketo bruožus, tačiau tokių asmenybės savybių, kaip psichopatiškumo sąsajos su pareigūnų atliekamam darbu tik pakankamai neseniai pradėtos tyrinėti. Tokio tipo tyrimai yra labai svarbūs, kadangi pastebima, jog ir pareigūnai gali turėti psichopatijos bruožų, kurie gali daryti poveikį jų atliekamam darbui.

Žinant, kad psichopatijos konstruktas ilgą laiką buvo tyrinėjamas teisės pažeidėjų tarpe, jis buvo siejamas su neigiamą atspalvį turinčiu elgesiu, pavyzdžiui, empatijos stoka kitiems, impulsyvumu, agresyvumu (Bulla et al., 2021; Luke et al., 2022; Pink et al., 2022). Visgi tyrimai, apimantys tik teisės pažeidėjų populiaciją, neatspindi realaus psichopatijos konstrukto pasiskirstymo bendroje populiacijoje. Pastaruoju metu psichopatijos konstrukto tyrinėjimo ribos buvo išplėtos už pataisos įstaigų konteksto ir tyrimai atliekami su asmenimis bei grupėmis įvairiose organizacijose (Sanford, 2007). Viena tokių organizacijų yra policija. Kartas nuo karto pareigūnai įvykdo perteklinės jėgos panaudojimo, korupcijos ar kitus pažeidimus. Pavyzdžiui, vieną tokį pažeidimą, įvykdytą dar Sovietų Sąjungos egzistavimo laikais, remdamiesi psichopatijos konstruktu, aiškina autoriai Sanford ir Arrigo (2007). Jie atliko FBI agentu dirbusio Robert P. Hanssen atvejo analizę. Šis asmuo buvo apkaltintas 15 kartų šnipinėjęs bei perdavęs su valstybės saugumu susijusią informaciją tuometinei Sovietų Sąjungos valdžiai mainais už pinigus ir deimantus. Visgi materialios gėrybės nebuvo tai, ko siekė buvęs FBI agentas. Viename interviu jis teigė, kad jo troškimas buvo „žaisti šnipų žaidimą geriau, nei kas nors kada nors jį yra žaidęs“. Integruodami psichopatijos modelį į šią istoriją tyrėjai

(Sanford & Arrigo, 2007) pabrėžia neįtikėtinai stiprų siekį savo rankose turėti galią ir kontrolę, grandiozišką savęs vaizdą, polinkį apgaudinėti, manipuliuoti, žemą prierašumą ir emocijų slopinimą dėl vaikystės traumų. Kitas netinkamo pareigūnų elgesio pavyzdys yra dažnai Jungtinėse Amerikos Valstijose girdima problema – perteklinis jėgos panaudojimas, dėl kurios dar 2013 metais prasidėjo „Black Lives Matter” (liet. “Juodųjų gyvybės svarbios”) judėjimas. Tad kyla klausimas, kokios pareigūnų savybės gali būti siejamos su tokio pobūdžio netinkamu elgesiu tarnyboje, kaip perteklinis jėgos panaudojimas?

Kita vertus, Lietuvoje yra plačiai žinoma dar viena problema susijusi su pareigūnais – tai jų alkoholio vartojimas. Ją nesunku pastebėti, kadangi ją aprašo populiarūs Lietuvoje portalai, tokie kaip delfi.lt, alfa.lt ir kt. Mokslinėje literatūroje yra pastebima, jog policijos pareigūnų savižudybinis elgesys per priklausomybę sukeliančių medžiagų vartojimą yra padažnėjęs (Kazlauskas ir kt., 2009; Kop et al, 1999). Tokio pobūdžio elgesys gali pakenkti tiek pareigūnų įvaizdžiui, tiek pakeisti jų elgesį, kadangi yra pastebimas ryšys tarp asmenybės bruožų, sudarančių psichopatijos konstrukta, alkoholio vartojimo ir agresyvaus elgesio (Thomson et al., 2020).

Taigi, siekiant, kad visuomenė jaustųsi saugi ir pasitikėtų valstybės aparatu, yra svarbu skirti pakankamai išteklių policijos pareigūnų atrankoms, kurios remiasi mokslu grįštais tyrimų rezultatais. Tad, šiuo darbu siekiama atrasti psichopatijos, alkoholio vartojimo ir požiūrio į jėgos panaudojimą sąsajas, kadangi sužinojus, kokiomis savybėmis pasižymintys pareigūnai yra linkę dažniau piktnaudžiauti savo pareigomis, galima papildyti ir patikslinti pareigūnų atrankos procesą.

Padėka. Noriu padėkoti visiems, prisidėjusiems prie šio darbo rašymo. Visų pirma darbo vadovei prof. dr. I. Laurinaitytei, kurios išvalgos buvo labai svarbios, taip pat tyrimo dalyviams, kurių atsakymai yra mano tyrimo pagrindas, bei visų Lietuvos miestų vyriausiųjų policijos komisariatų ir Lietuvos policijos mokyklos kontaktiniams asmenims, su kuriais teko bendrauti dėl anketos pasidalinimo – visiems tariau nuoširdų ačiū.

1. ĮVADAS

1.1. Policijos pareigūnų darbo ypatumai

Policijos pareigūnas yra atsakingas už policijos įstaigos uždavinių įgyvendinimą, kurie, remiantis Lietuvos Respublikos policijos įstatymu (2000 m. spalio 17 d. Nr. VIII-2048) yra šie:

- 1) žmogaus teisių ir laisvių apsauga;
- 2) asmens, visuomenės saugumo ir viešosios tvarkos užtikrinimas;
- 3) neatidėliotinos pagalbos teikimas asmenims, kai ji būtina dėl jų fizinio ar psichinio bejėgiškumo, taip pat asmenims, nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų, administracinių teisės pažeidimų (nusižengimų), ekstremaliųjų situacijų ar panašių veiksnių;
- 4) nusikalstamų veikų ir administracinių teisės pažeidimų (nusižengimų) prevencija;
- 5) nusikalstamų veikų ir administracinių teisės pažeidimų (nusižengimų) atskleidimas ir tyrimas;
- 6) eismo automobilių keliais priežiūra.

Iš pateiktų uždavinių galime pastebėti, jog policijos pareigūnai turi platų spektrą veiklos sričių, kurios apima tokias kompetencijas, kaip įstatymų išmanymas, efektyvi komunikacija (su kolegom ir civiliais), problemų sprendimo sugebėjimai (ypač reikalingi stresinėse situacijose), aukšti etikos standartai (kurie padeda palaikyti sąžiningą, pagarbų elgesį), fizinis pasirengimas, emocinis atsparumas (dėl pareigūnų darbe pasitaikančių kritinių įvykių), komandinis darbas, kritinis mąstymas ir daugelis kitų. Šios išvardintos, kaip ir visos kitos kompetencijos, gali būti lavinamos, tačiau kaip jos bus panaudotos, labai priklauso ir nuo pareigūno asmeninių savybių. Dėl šios priežasties yra rengiamos griežtos būsimų pareigūnų atrankos, kurias organizuoja Centrinės medicinos ekspertizės komisija (sutr. CMEK), o vienas iš atrankos komponentų – psichologinis asmens vertinimas, paremtas moksliniais tyrimais. Daugelis mokslininkų, tyrinėjančių policijos pareigūnų asmenybės bruožus tokiomis metodikomis, kaip NEO patikslintas asmenybės aprašas (angl. Revised NEO Personality Inventory, sutr. NEO PI-R), Minesotos daugiafazis asmenybės aprašas – 2 (angl. Minnesota Multiphasic Personality Inventory – 2, sutr. MMPI-2) ar pan., sutaria, jog policijos pareigūnai išsiskiria iš bendros populiacijos tokiomis asmeninėmis savybėmis, kaip žemas neurotiškumas ir atvirumas bei aukštas sąmoningumas (Ninerola et al., 2014; Tarescave et al., 2014). Kiti tyrėjai akcentuoja tokias savybes, kaip pritarimas socialinėms normoms, aukštas garbingumo lygis (Roberts et al. 2018), buvimas mažiau empatiškais, daugiau kietaširdiškais (angl. *coldhearted*) (Falkenbach, et al., 2017), ar netgi pastebi, jog pareigūnai gali turėti sunkumų, palaikydami tarpasmeninius santykius (Gardner et al., 2011). Kai kurie iš šių bruožų gali būti siejami su psichopatiškumu, kaip pavyzdžiui, žemas neurotiškumas ir empatijos lygis, kietaširdiškumas, sunkumas palaikyti tarpasmeninius santykius (Cooke et al., 2012). Kiti autoriai (Patrick et al., 2009) pateikia tokį apibrėžimą: psichopatija priskiriama psichopatologijai, o psichopatiškumu pasižymintys

asmenys išsiskiria nusikalstamu elgesiu ir specifiais emociniais, bei tarpasmeniniais deficitais, kaip, pavyzdžiui, bebaimiškumas, empatijos trūkumas ir manipuliacijos kitais, siekiant asmeninės naudos. Žinant, jog psichopatijos bruožai gali neigiamai linkme pakreipti asmens elgesį (pavyzdžiui, asmuo gali manipuliuoti kitais, nepaisyti teisės normų, turėti pernelyg gerą savęs vaizdą, būti impulsyvus), yra svarbu skirti dėmesio šių bruožų analizei pareigūnų imtyje.

1.1.1. Psichopatiškumo samprata ir reikšmė policijos darbe

Psichopatija yra vienas iš bene dažniausiai mokslinėje literatūroje nagrinėjamų konstrukto, kuris siejamas su netinkamu, ypač kriminaliniu, elgesiu. Remiantis Patrick ir kt. (2009) tyrimu, pirmas autorius, aprašęs šį konstrukto, buvo JAV psichiatras Harvey M. Cleckley 1941 m. knygoje „The Mask of Sanity“. Jis klinikinio stebėjimo metu išskyrė 16 psichopatiškumo/ antisocialumo požymių, kuriuos pastebėjo savo pacientuose. Cleckley šiuos požymius suskirstė į tris grupes (cit. iš Patrick et. al., 2009):

- Teigiami prisitaikymo rodikliai (aukštas intelektas ir socialinis prisitaikymas, kliesių ir iracionalumo nebuvimas, nerimastingumo nebuvimas, maža savižudiško elgesio tikimybė);
- Deviantinio elgesio indikatoriai (nepatikimumas, atsirandantis dėl neatsakingumo, seksualinio lengvabūdiškumo, impulsyvių asocialių poelgių, nesugebėjimo mokytis iš praeities klaidų, aiškaus gyvenimo plano neturėjimo, sustiprėjusio nerūpestingumo apsvaigus);
- Emocinio atsako bei socialinių ryšių problemos (atgailos ir gėdos trūkumas, emocinio atsako sumažėjimas, egocentiškumas ir nesugebėjimas mylėti, klastingumas ir nenuoširdumas, neištikimybė ir įžvalgos trūkumas).

Cleckley idėjos apie psichopatiškumą laikomos pamatinėmis daugeliui šiuolaikinių minėto konstrukto tyrimo metodikų. Pavyzdžiui, pirmasis metodas tirti psichopatijos savybėms – *Hare psichopatijos klausimynas* (angl. *Hare Psychopathy Checklist*, sutr. PCL) - buvo sukurtas vadovaujantis šiais 16 bruožų (Hare, 1980). Hare sudarė klausimyną, suskirstydamas bruožus į du faktorius: emocinio šaltumo (angl. *callous affect*) faktorių, kuris apibūdinamas sumažėjusiu emociniu atsaku į stresą sukeliančias situacijas, manipuliatyvumu ir tarpasmeninių santykių problemomis, ir savikontrolės bei impulsyvumo apibūdinami sunkumu susivaldyti ir polinkiu siekti greito rezultato, asocialiu elgesiu (polinkiu į nusikalstamą veiką) ir nerimastingumu (Brazil & Forth, 2016).

Pastaruoju metu gana dažnai minima psichopatijos koncepcija – *Triarchinis psichopatijos modelis* (angl. *Triarchic Psychopathy Model*, sutr. TriPM; Patrick et al., 2009). Šis modelis atspindi daugialypę psichopatiškumo prigimtį. Remiantis TriPM modeliu, psichopatiškumas susideda iš trijų dimensijų: neslopavimo (angl. *Disinhibition*), įžūlumo (angl. *Boldness*) ir piktybiškumo (angl. *Meanness*). Žemiau pateikiami jų paaiškinimai (Patrick et al., 2009):

- Neslopinimas yra apie reagavimą spontaniškai ir neatsakingai, nesvarstant apie galimas pasekmes, sunkumą kontroliuoti emocijas ir siekį greitai patenkinti kilusius poreikius;
- Išūlumas atspindi polinkį į įtampą ir spaudimą reaguoti ramiai, greitu atsigavimu po stresą keliančių įvykių, savęs pervertinimu, siekiu dominuoti;
- Piktybiškumas yra apie empatijos ir gebėjimo užmegzti, bei palaikyti šiltus tarpasmeninius santykius trūkumu. Savybe išnaudoti kitus, demonstruoti jėgą, žiaurumą.

Naujausias bandymas aprašyti psichopatijos konstrukta yra autorių Cooke ir kt. (2012).

Mokslininkai psichopatijos konstrukta pagrindė sąvokų žemėlapiu – teigė, jog jis susideda iš 6 sričių, kurios skirstomos į dar smulkesnius simptomus:

- Aš (angl. *Self*) sritis apima tapatumo, individualumo problemas tokias, kaip orientaciją į save ir savęs išaukštinimą. Tai susiję su žmonių tikslu savo tapatumo suvokimu, įskaitant savo asmenybės bruožų ir schemų, svarbiausių savo sugebėjimų, savybių ir troškimų pervertinimą, kuris dažnai pasireiškia arogancija;
- Prieraišumo (angl. *Attachment*) – atspindi prieraišumo ir tarpasmeninio santykio aspektus, kaip, pavyzdžiui, nesėkmės formuojant artimus, stabilius emocinius ryšius su kitais. Šie sunkumai pasireiškia dėl žemo empatijos lygio ir neįsijautus kitų jausmams, išgyvenimams. Sritis susijusi su intymumo ir kitų priėmimo stygiu, kurių įprastai yra viliamasi iš tarpasmeninio santykio;
- Emocijų (angl. *Emotional*) – yra apie nuotaikų reguliavimo, kaip paviršutiniškų, nepastovių emocijų išgyvenimo problemas. Tai susiję su emociniu šaltumu ir sunkumu būti empatišku, emocinio atsako trūkumu;
- Elgesio (angl. *Behavioural*) – atspindi problemas, susijusias elgesio raiška, pavyzdžiui, tendencija būti impulsyviu, agresyviu ir siekiančiu pojūčio. Sritis koncentruojasi į elgesio reguliacijos mechanizmus, tokius, kaip nesėkmės perimant adaptyvias strategijas tvarkantis su gyvenimiškomis užduotimis sistemingu, nuosekliu ir planavimo būdu;
- Dominavimo (angl. *Dominance*) – tai yra apie tarpasmeninius sunkumus, kaip statuso troškimas ir atkaklumas būti dominuojančiu. Sritis koncentruojasi į asmens siekį būti galios, autoriteto pozicijoje, būti įtakingu;
- Kognityvinė (angl. *Cognitive*) – atspindi protinį nelankstumą ir sunkumą prisitaikyti, pavyzdžiui, buvimą greitai išblaškomu, netolerantišku, įtariu, manipuliuojančiu. Sritis yra apie kognityvinius procesus, pavyzdžiui, kaip asmuo koncentruoja ir išlaiko dėmesį, užkoduoja ir apdoroja informaciją, sistemina mintis.

Vienas iš naujausių tyrimų yra Selbom ir kolegų darbas (2021), kuriame siekta patvirtinti įrankį, pavadinimu *Išsamus psichopatinės asmenybės įvertinimas – įsivertinimo ataskaita* (angl. *Comprehensive Assessment of Psychopathic Personality-Self Report*, sutr. CAPP-SR) sudarančių

faktorių struktūrą, validumą ir interpretavimo galimybes bendroje populiacijoje (tyrimas atliktas su JAV gyventojais (N=960), Naujosios Zelandijos universiteto psichologijos studentais (N=1047) ir Lietuvos teisės pažeidėjais (N=268)). Rezultatai parodė, jog CAPP-SR klausimyno teiginiai sudaro 3 faktorius: priešiškus/piktybiškus (angl. *Antagonism/Meanness*), neslopinimas (angl. *Disinhibition*), bebaimis grandioziškumas (angl. *Fearless Grandiosity*). Kalbant apie šiuos faktorius detaliau, priešiško/piktybiško faktorių sudarė tokie CAPP-SR vartojami apibūdinimai, kaip neempatiškas, stingantis gailesčio ir emocinio gilumo, neįsipareigojantis, nerūpestingas (iš Prieraišumo ir Emocijų sričių). Neslopinimo faktorių sudarė tokie apibūdinimai: buvimas trukdančiu, atkaklumo ir emocinio stabilumo trūkumas (iš Elgesio ir Kognityvinės sričių). Bebaimio grandioziškumo faktorius susidarė iš unikalumo jausmo, nerimo trūkumo, dominavimo, savęs pervertinimo būdvardžių (atspindi Dominavimo ir Aš sritis). Faktorius sudarančių skalių pasiskirstymas trijose tiriamųjų grupėse (net ir lyginant teisės pažeidėjus su ne teisės pažeidėjais) buvo gana panašus. Taip pat svarbu paminėti, jog tyrime atrastos reikšmingos sąsajos tarp kitų klausimynų (TriPM ir kt.), kurie atspindi panašius bruožus, kaip ir CAPP-SR (Selbom et. al., 2021). Tad galima susidaryti įspūdį, jog CAPP-SR instrumentas yra patikimas naudoti bendroje populiacijoje psichopatijos bruožų pasireiškimui matuoti, tad gali būti naudingas ir tiriant pareigūnus.

Taigi, iš aptartų psichopatijos tyrimo modelių ir bruožų galima susidaryti bendrą psichopatiškumu pasižyminčio asmens vaizdą: emocinių ir santykių problemų turintis, įprastų intelektinių gabumų asmuo, linkęs elgtis impulsyviai, asocialiai, siekiantis greitai patenkinti savo poreikius. Remiantis N. McWilliams knygos „Psichoanalitinė diagnostika“ (2014 m.) skyreliu apie psichopatinę (antisocialią) asmenybę, giliai antisocialiam asmeniui kitų žmonių vertė atitinka naudą, kuri matuojama galimybe pademonstruoti jiems savo įtaką, o būtent šis siekis ir atsispindi daugelyje psichopatiškumą apibūdinančių bruožų visose teorijose. Tad nėra sunku suprasti, kodėl psichopatijos savybės ilgą laiką buvo siejamas ir tyrinėtos daugiausiai nusikaltusių asmenų imtyje: empatijos nebuvimas, kietaširdiškumas, manipuliatyvumas ir tarpasmeninių santykių nebuvimas ar jų trūkumas yra tarsi nepaklusnumo sinonimai. Visgi atliekant tyrimus šioje imtyje, tikėtina, jog nebus atspindėtas tikrasis psichopatijos savybių paplitimas, kadangi gautų rezultatų teisės pažeidėjų imtyje negalima pritaikyti kitiems, teisės nepažeidžiantiems, asmenims.

1.1.2. Lyties ir agresyvumo ryšys psichopatiškumo kontekste

Kalbant apie psichopatijos bruožų išreikštumą priklausomai nuo lyties pažymėtina, kad tyrimų tokia tematika yra, tačiau dauguma jų atlikti nuteistųjų vyrų ir moterų imtyse dėl konstrukto specifikos. Visgi šio tyrimo kontekste tokių tyrimų rezultatai gali būti labai svarbūs, kadangi jie dažnu atveju apima realų jėgos panaudojimą (kadangi atliktas smurtinis nusikaltimas). Štai Carabellese su bendraautoriais (2019) tyrime pastebi, jog dažniausiai teigiama, kad moterys su stipriai išreikštais psichopatijos bruožais atlieka ne tokius sunkius nusikaltimus, kaip tokių pačių bruožų turintys vyrai.

Visgi tyrimas lygina 2 moterų grupes – atlikusias itin sunkius ir ne tokius sunkius nusikaltimus. Rezultatai atskleidžia, jog abiejose grupėse moterys surinkusios aukštus PCL-R (Psichopatijos klausimynas, angl. *Psychopathy Checklist Revised*, autorius, metai) balus, įvykdė ne sunkiausias ir nebūtinai smurtinius nusikaltimus, tačiau nusikalstamos veikos pobūdis buvo išskirtinai susijęs su psichopatijos savybėmis (naudojamasi paviršutinišku žavesiu, patologiniu melavimu, manipuliacijomis). Kitame tyrime (Bulla et al., 2021) buvo lyginami vyrų ir moterų, turinčių psichopatijos bruožų, skirtumai agresijos pasireiškimė. Rezultatai parodė, jog pažintinės (arba kognityvinės) srities sunkumai/problemos (angl. *Cognitive Concerns*) paveikė tik vyrų neslopinimą (kuris, prognozuoja agresijos pasireiškimą), bei tyrime matuotos fizinės agresijos pasireiškimą. Pink ir kt. (2022) tyrimas papildė šiuos rezultatus, kadangi jame teigiama, jog vyrų agresyvumą paveikia jų savęs vaizdas, kai jie mato save, kaip lyderius/pernelyg savimi pasitiki, o štai moterų imtyje tokia sąsaja, vėlgi, nepasireiškė. Tad vyrai, turintys išreikštą pažintinės srities sunkumų psichopatijos savybę buvo labiau linkę naudoti fizinę jėgą, turėjo žemą savikontrolę. Taip pat, vyrai, kurie mato save, kaip lyderius – yra labiau linkę į agresyvumą. Žinant, jog fizinės jėgos naudojimas dėl agresijos, bei išitraukimas į nusikalstamą veiką yra nulemtas asmens apsisprendimo ir vidinio moralės jausmo – svarbu paminėti dar vieno tyrimo (Luke et al., 2022) rezultatus, kurie yra būtent apie psichopatijos bruožų ir moralaus sprendimo priėmimo sąsajas. Minėtame tyrime rasta, jog psichopatiškumas buvo susijęs su mažesniu jautrumu moralės normoms, ypač, kai kalbama apie tarpasmeninius ir emocinius asmenybės aspektus. Sumažėjęs jautrumas moralės normoms dėl suprastėjusio santykio su kitais kūrimo, žemesnio empatiškumo lygmens tarsi paaiškina, kodėl psichopatijos bruožais pasižymintys asmenys yra linkę į nusikalstamą veiką ir fizinės jėgos naudojimą prieš kitus asmenis.

Apibendrinant galima teigti, jog aukštesniu psichopatiškumu pasižymintys asmenys, tiek vyrai, tiek moterys gali atlikti nusikaltimus, kuriuos paskatina psichopatijos savybių turėjimas (nejautra moralės normoms, empatijos stoka, patologinis melavimas, pernelyg aukštas pasitikėjimas savimi ir pan.). Tai reiškia, jog buvimas psichopatišku gali prognozuoti fizinės jėgos panaudojimą, su manipuliatyvų elgesį, kurie yra už teisės normos ribų.

1.1.3. Adaptyvus ir neadaptyvus psichopatiškumas policijos pareigūnų darbo kontekste

Iš aptartų tyrimų galima susidaryti išpūdį, jog psichopatijos bruožai yra signalizuojantys vien neigiamus padarinius, o turint psichopatinėmis savybėmis pasižymintį asmenį kolektyve vertėtų būti atsargiu. Visgi tai ne visai atitinka realybę, kadangi yra žinoma, jog psichopatiškumu pasižymintys asmenys nebūtinai yra vien siekiantys padaryti žalą, nusikalsti. Tyrimuose išskiriama, jog teisės pažeidėjai, turintys psichopatijos bruožų, yra laikomi nesėkmingais psichopatais (angl. *unsuccessful psychopaths*), priešingus tiems, kurie turi psichopatijos bruožų ir geba neišitraukdami į kriminalinę veiklą sėkmingai funkcionuoti visuomenėje (angl. *successful psychopaths*) (Falkenbach et. al., 2017; Grigoras & Wille, 2017). Kitaip tariant, psichopatiškumas gali būti adaptyvus (t. y. sėkmingi

psichopatai) ir neadaptyvus (t. y. nesėkmingi psichopatai). Adaptyvios psichopatijos bruožai gali padėti kokybiškiau atlikti savo darbą, kai tuo tarpu neadaptyvi – tam trukdo. Pavyzdžiui, Falkenbach ir kolegų atliktame dviejų pareigūnų atvejo analizės tyrime (2017) pastebėta, kad sėkmingo psichopato bruožų (pavyzdžiui, bebaimio dominavimo, kietaširdiškumo, žemo neigiamų emocijų jautimo (nerimo, pykčio, pergyvenimo, depresijos), vidinę varą siekti apdovanojimų, žemus beatodairiško impulsyvumo ir egocentriškumo lygius) turintis pareigūnas ne kartą buvo apdovanotas už puikią tarnybą. Visgi nesėkmingo psichopato bruožų (asocialaus elgesio požymių - buvo sugautas vagiantis parduotuvėje, kietaširdiškumo, neapdairumo, impulsyvumo, rizikingumo, drąsumo, aukšto apsaugos nuo nerimo lygio, sąvanaudiškumo, manipuliatyvumu, laikymo savęs pranašesniu už kitus, jautrumo nuoboduliui, polinkio beatodairiškai nepaisyti valdžios ir sugebėjimo pasimokyti iš praeities klaidų ir nekartoti tokio elgesio) turintis pareigūnas niekada nebuvo paaukštintas ir netgi yra atlikęs drausminę nuobaudą (Falkenbach et al., 2017). Taigi, panašu, jog psichopatiškumo pasireiškimas vykdant nusikaltimus laikomas neadaptyviu, o atliekant visuomenei naudingą veiklą ir psichopatijos bruožams pasitarnaujant, pavyzdžiui, pareigūnų imtyje – laikomas adaptyviu prisitaikymu.

Tęsiant apie adaptyviu psichopatiškumu pasižyminčius pareigūnus, tyrimuose pastebima, jog pareigūnų santykio kūrimas su civiliais/kolegomis gali būti viena iš sričių, kurioje pareigūnai turintys psichopatijos bruožų, lyginant su neturinčiais sąveikauja reikšmingai kitaip. Štai Preston ir kt. (2021) tyrime pastebima, jog darbo aspektai, kuriems taip pat įtaką daro psichopatinės darbuotojo savybės gali būti tarpasmeniniai (angl. *interpersonally-oriented*) bei susiję su organizacija (angl. *organizationally-oriented*). Kalbant apie tarpasmeninius santykius ir psichopatiškumą, tyrimų yra itin mažai pareigūnų imtyje. Visgi Mooney ir kt. (2019) tyrimas rodo, jog kuo daugiau balų asmuo surenka psichopatijos skalėje, tuo labiau tikėtina, jog jis turės mažesnę tarpasmeninių santykių skaičių. Kito tyrimo (Grigoras & Wille, 2017) rezultatai rodo, jog psichopatiški asmenys užmezga santykius, kurie pasižymi apgaule, priešišku, aukštu nepasitikėjimo lygiu kitų žmonių intencijomis. Tokia santykių išraiška gali būti glaudžiai susijusi su psichopatinėmis savybių turinčių žmonių turimu silpnesniu ryšiu su emociniu pasauliu. Tai gali būti susiję, nes emocijos yra reikalingos tiek suprantant tiek savo, tiek kitų vidiniams išgyvenimams reaguojant į aplinką, kuriant santykį ir kt. Taip atpažįstame, kas kitiems rūpi, tinka, priimtina, taip nustatome ribas. Tačiau psichopatinėms asmenybėms yra sunku pažinti emocijų pasaulį. Yra teigiama, kad emocinę kalbą jie įsisavina, kaip tam tikrą antrąją kalbą ne reikšti savo vidinėms būsenoms, o manipuliuoti kitais (McWilliams, 2014). Šį sudėtingą ir neadaptyvumu pasižymintį psichopatiškumo ir tarpasmeninių santykių ryšį patvirtina Grigoras ir kt. tyrime atrastos sąsajos: psichopatiškumas buvo neigiamai susijęs su sutarumu, t. y. tyrint psichopatijos savybių asmuo buvo linkęs mažiau sutarti su kitais asmenimis. Tad Mooney, Grigoras ir kt. tyrimų rezultatai yra gana nuoseklūs: psichopatijos bruožų turintys asmenys yra mažiau

sutarūs, bei gali elgtis manipuliuojančiai. Tai yra svarbi informacija šio darbo kontekste, kadangi iš pateiktų tyrimų galima susidaryti aiškesnį įspūdį, kuo psichopatijos savybių turintys pareigūnai gali pasižymėti tarpasmeniniame santykiyje su civiliais asmenimis.

Dar vienas aspektas, kuris apjungia psichopatiškumą ir tarpasmeninius pareigūnų santykius yra organizacinio pilietiškumo elgsena (angl. *organizational citizenship behaviour*). Preston ir kolegų (2021) tyrime paaiškėjo: organizacinio pilietiškumo elgsena turėjo neigiamų sąsajų su psichopatijos bruožų turinčiais pareigūnais. Tai reiškia, jog psichopatijos bruožų turintys pareigūnai rečiau buvo pilietiški darbe, t. y. rečiau demonstravo prosocialius veiksmus, skatinančius teigiamą ir efektyvią darbo aplinką (Preston et al., 2021). Žinant, jog pareigūnai yra įsipareigoję piliečius ginti, saugoti ir jiems padėti – kiekvienam policijos pareigūnui būtų svarbu būti pilietišku. Esant pilietišku gyventojų gerovė tampa prioritetu, o tokios nuostatos turėjimas išties prisidėtų prie pareigūnų darbo efektyvumo ir teigiamo policijos įvaizdžio. Apibendrinant galima sakyti, kad pareigūnams, turintiems psichopatijos bruožų gali būti sunkiau užtikrinti saugumą ir viešąją tvarką išlaikant pagarbų toną ar demonstruojant kitus prosocialius veiksmus.

Galiausiai, pareigūno ir civilio asmens bendravimui gali būti svarbi ir jų abiejų užimama pozicija. Pareigūnas tokia santykiuje turėtų užimti galios poziciją, kuri yra paremta įstatymo, tuo tarpu, civilis – galios pozicijoje šiame kontekste nebus. Kranefeld (2023) tyrime buvo nagrinėjama ši tema. Tyrimo tikslas buvo nustatyti, ar galia jaučiama esant lyderiaujančioje pozicijoje suaktyvina psichopatinės savybes (tiksliau, priešišumą, kadangi buvo naudotasi TriPM metodu) vadovaujančias pozicijas užimantiems asmenims. Tyrimo rezultatai parodė, jog kai pozicijos suteikiama galia yra didelė – psichopatijos bruožai tapdavo labiau išreikšti, o tai paveikė visos grupės dinamiką, o to rezultatas – smukę darbo efektyvumo rodikliai, paties lyderio efektyvumas. Taigi, galima spėti, jog žinant, kad pareigūnai iš esmės yra užimantys lyderio poziciją bendraudami savo darbo metu su kitais asmenimis – tai gali paskatinti jų psichopatijos bruožus reikštis neefektyviu, nepriimtiniu būdu, išprovokuoti priešiškus veiksmus, pavyzdžiui, panaudoti perteklinę jėgą, o taip pat ir turėti palankesni požiūrį į jos panaudojimą.

1.2. Perteklinės jėgos naudojimo problematika

Pastarosiomis dienomis vis dažniau yra paliečiama žmogaus teisių ir laisvių tema. Teisių ir laisvių privalomumas yra grindžiamas ir garantuojamas abipuse nauda, o kai to negana, teisės normų privalomas vykdymas yra užtikrinamas į pagalbą pasitelkiant valstybės institucijų, t. y. policijos veiklą, kadangi pareigūnai turi įgaliojimus sulaukyti nusižengusius asmenis. Tačiau negalima pamiršti, jog teisę į savo teises ir laisves turi ir įtariamieji ar teisės pažeidėjais laikomi asmenys. Visgi žinoma atvejų, kai pareigūnai piktnaudžiauja savo pareigomis ir prieš galimai nusižengusius asmenis naudoja perteklinę jėgą taip pažeisdami jų prigimtines teises. JAV atlikto tyrimo (Stansfield, 2022) rezultatai parodė, jog asmenys, kurie tiki, kad pareigūnams naudojant prieš juos jėgą – ji bus

perteklinė. Tai turėjo reikšmingų sąsajų su taip samprotaujančių asmenų išgyvenamu stresu: kuo labiau asmuo tikėjo, jog perteklinė jėga bus panaudota, tuo buvo aukštesnis jų patiriamo streso lygis.

Anot Klockars (cit. iš Geller & Toch, 1995), didžiulis diapazonas policijos pareigūnų teisių, kada jie gali naudoti jėgą, apsunkena naudojamos perteklinės jėgos (angl. *excessive use of force*) apibrėžimą ir kontrolę. Šiuo metu yra trys pagrindiniai aspektai, kuriais naudojantis įmanoma susidaryti įspūdį, koks yra perteklinės jėgos naudojimo apibrėžimas, be to, šie aspektai kontroliuoja jos pasireiškimą (Klockars, cit. Iš Geller & Toch, 1995):

- Baudžiamoji teisė. Pareigūno naudojama jėga neturi būti tokia perteklinė, jog būtų pripažinta nusikaltimu;
- Civilinė atsakomybė. Pareigūno naudojama jėga neturi padaryti asmeniui tokios žalos, kad jam ar jo artimiesiems būtų priteista kompensacija už pareigūno nusižengimą;
- Skandalo baimė. Pareigūno elgesys neturi būti toks, kuris padarytų neigiamą poveikį policijos, kaip organizacijos įvaizdžiui.

Tad įdomu, kaip būtų galima paaiškinti tokį pareigūnų elgesį, kai nesilaikoma šių trijų jėgos naudojimą apribojančių įstatymų ir nuostatų?

Kartais policija turi panaudoti fizines prievartos priemones, kad galėtų sulaikyti asmenį ar suvaldyti situaciją. Tačiau yra svarbu žinoti, kad policija privalo panaudoti fizinės prievartos tik tiek, kiek būtina, kad būtų atliktas sėkmingas įtariamąjį nusikalstamos veikos įvykdymu sulaikymas. Lietuvos Respublikos policijos įstatymo 27 straipsnio „Prievartos naudojimo sąlygos“ 3 punkte skelbiama, kad fizinę prievartą pareigūnas turi teisę panaudoti šiais atvejais:

- 1) saugodamasis ar siekdamas apsaugoti kitus asmenis nuo gresiančio pavojaus gyvybei ar sveikatai;
- 2) kai asmenys vengia vykdyti pareigūnų reikalavimus ar nurodymus (siekdamas priversti asmenis paklusti), taip pat sulaikydamas asmenis (jeigu jie priešinasi);
- 3) atremdamas kėsiniimąsi į šaunamąjį ginklą, sprogmenis, specialiąsias priemones, ryšio priemones ir siekdamas šiuos objektus susigražinti;
- 4) atremdamas statinių (įskaitant patalpas), transporto priemonių ar kito turto, teritorijų užpuolimus arba šiuos užimtus objektus išlaisvindamas;
- 5) patekdamas į teritorijas, patalpas ar transporto priemones per kratą ar poėmį arba kai turimais duomenimis jose gali būti laikomi įkaitai arba slėptis asmenys, galimai padarę administracinius nusižengimus ar nusikalstamas veikas;
- 6) stabdydamas transporto priemonę, laivą ar orlaivį (tarnybinio būtinumo atvejais);
- 7) užkirsdamas kelią administraciniams nusižengimams ar nusikalstamoms veikoms.

Perteklinės jėgos naudojimas yra gana plačiai ir ilgai tyrinėjamas policijos atliekamo darbo aspektas. Tyrimus šia tema rengia ir policijos darbą tyrinėja skirtingų sričių tyrėjai – sociologai, psichologai, politikos mokslininkai. Tad pareigūnų perteklinės jėgos naudojimą aiškinančias teorijas galima skirstyti į 3 grupes pagal tyrėjų tiriamas sritis: sociologinė, psichologinė, organizacinė (Maguire & Duffee, 2015):

- Sociologinė teorija remiasi prielaida, kad policijos elgesys yra paveiktas socialinių veiksnių per policijos ir civilių susitikimus. Tad imta nagrinėti situacijas ir jų aplinkybes, kurios gali paveikti pareigūnų elgesį. Viena iš tokių situacijų yra susitikimas su teisės pažeidėju/įtariamuoju įvykio vietoje. Lemiantys veiksniai, kaip pareigūnas elgsis su civiliu ir ar naudos perteklinę jėgą yra šie: socialinė pažeidėjo/įtariamojo socioekonominė padėtis, jo rasė, lytis, blaivumas, elgesys, nusikaltimo sunkumas (jei nusikaltimas įvykdytas), pažeidėjo ir aukos (jei tokia yra) santykis, įvykio matomumas (ar jis įvyko privačioje aplinkoje, ar minioje ir kt.), pareigūnų kiekis aplink, bei kaimynystės bruožai (kurioje įvyko pažeidimas).
- Psichologinė teorija daugiau dėmesio skiria asmeninėms pareigūno savybėms, kurios yra neaptiriamos sociologinėje teorijoje. Psichologinė perspektyva kreipia dėmesį į paties pareigūno išorines ir vidines charakteristikas, tikėtina, kad iššaukia skirtingus skirtingų pareigūnų atsakus panašiose situacijose. Tad psichologiniuose tyrimuose keliami prielaida, jog elgesio skirtumai yra susiję su pareigūno asmeninėmis savybėmis (rase, lytimi, išsilavinimu), asmenybės bruožais, tarnybos trukme (dėl kurios pasikeičia požiūris į atliekamą darbą) ir kt.
- Organizacinė teorija susidarė iš požiūrio, jog pareigūnų elgesio suvokimas priklauso nuo organizacijos, kurioje jie dirba. Tad yra keliami prielaida, jog vadovavimo stilius, santykis su kolegomis, požiūris į vadovus, vidinės nuostatos į pareigūnų perteklinės jėgos naudojimą gali būti pagrindiniai veiksniai, dėl kurių policijos pareigūnai naudoja perteklinę jėgą.

Tad galima matyti, jog sociologinė, psichologinė ir organizacinė teorijos viena kitą papildo bei apima skirtingus veiksnius, kurie gali padėti numatyti, ar pareigūnas imsis perteklinės jėgos naudojimo. Tyrimuose dažnai skelbiama, jog poveikį pareigūno perteklinės jėgos naudojimui daro bent dviejų teorijų aspektai, tačiau kai kurie tyrimai dėmesį sutelkia tik į vieną iš jų. Žemiau aptarsime skirtingų tyrimų išvadas, kuriose nagrinėjama, kas paskatina pareigūnus naudoti perteklinę jėgą.

Štai sociologinės ir organizacinės teorijų aspektai yra aptarti sistemiškoje literatūros apžvalgoje, kurią atliko Cojen ir kolegės 2020 metais. Apžvalgos rezultatai rodo, jog dažniausiai literatūroje tyrinėjami faktoriai yra priklausomumas etninėms mažumoms, išduoto ginklo (nebūtinai šaunamojo) nešiojimas, policijos departamento vidinės tvarkos ir vadovavimas organizacijai, bei

aplinka, kurioje įvyko susidūrimas. Visgi pagrindiniai veiksniai, skatinantys pareigūną panaudoti jėgą, remiantis šia analize, yra pažeidėjo/įtariamojo pasipriešinimas ir jo elgesys apskritai. Todėl tiriant perteklinės jėgos panaudojimą, o ypač aiškinant gautus rezultatus, verta turėti omenyje visas šias teorijas, kadangi greičiausiai visų jų iširti nepavyks (tai kainuotų daug išteklių), todėl, žinant šias teorijas, galima lengviau suvokti savo tyrimo ribotumus.

1.2.1. Psichopatiškumas ir policijos pareigūnų perteklinės jėgos naudojimas

Kalbant apie psichopatinės savybės ir perteklinės jėgos naudojimą, yra svarbu paminėti, kad psichopatinių asmenybių emocinis nebrandumas ir negebėjimas įvardinti jausmų yra projekcinės identifikacijos gynybos mechanizmo paskatinimas (McWilliams, 2014). Tai reiškia, kad negebėjimas ir/arba nenoras išsakyti emocijas žodžiais (išskyrus situacijas, kai siekiama manipuluoti) reiškia, kad vienintelis būdas pasiekti, kad aplinkiniai suprastų psichopato jausmus – sukelti tuos pačius jausmus kituose. Turint tai omenyje, verta prisiminti, jog jie jaučia daug negatyvo dėl įvairių vidinių ir išorinių dėmenų sąlygotų priežasčių, tad galima spėti, jog siekdami sukelti tuos pačius jausmus kitiems jie naudosis emociškai ir/ar fiziškai skaudinančiais metodais. Iš anksčiau aprašyto tyrimo (Falkenbach et. al., 2017) galime matyti, jog adaptyvūs psichopatijos bruožai gali padėti sėkmingai prisitaikyti ir veikti darbe, o neadaptyvios psichopatijos bruožai – priešingai. Tad šis tyrimas nagrinėja psichologinės teorijos siūlomus aspektus, paaiškinti perteklinei jėgai tarnybos metu. Šio tyrimo rezultatus patvirtina ir psichologinės teorijos plėtojimą tęsia ir kiti, asmenybės charakteristikų tyrimai: kai kurie psichopatiją sudarantys asmenybės aspektai (sumažėjęs emocinis atsakas, mažas streso jautimas, bebaimiškumas) iš tiesų gali padėti atlikti policijos darbą (Bakker & Heuven, 2006). Visgi kitos psichopatijos savybės (emocijų nevaldymas, agresija, impulsyvumas) gali pakenkti atliekant policininko pareigas. Kitame tyrime (Donner & Jennings, 2014) pastebima, jog žema savikontrolė pasižymintys pareigūnai sulaukdavo daugiau gyventojų skundų dėl panaudoto fizinio smurto. Visgi yra sakoma, jog yra tik kelios situacijos, kai bet kuris asmuo, prieš kurį pareigūnas naudoja jėgą gali jai pasipriešinti, net jei tai yra neteisingai naudojama perteklinė jėga prieš civilį (Klockars, cit. iš Geller & Toch, 1995). Taip pat žemos savikontrolės pareigūnai sulaukdavo daugiau skundų dėl žodinio smurto prieš gyventojus. Taigi, impulsyvesni pareigūnai dažniau pasisako tokia forma, kuri sukelia nepasitenkinimą ir norą parašyti nusiskundimą pareigūno kalbomis. Tad tikėtina, jog pareigūnai, turintys neadaptyvios psichopatijos bruožų darbe, elgsis netinkamai dažniau, nei tie, kurie turi adaptyvios psichopatijos bruožų.

Tęsiant savikontrolės temą, dar vienas tyrimas patvirtina tamprų neslopavimo (t. y. savikontrolės stokos) ir psichopatiškumo ryšį. Naudojant Tamsiosios Triados instrumentą bei matuojant agresijos išreikštumą ir savo įvykdyto nusikaltimo svarbos suvokimą, pastebėta, jog turimos psichopatinės savybės pasireiškia stipriau, nei turima savikontrolė (Pechorro et al., 2022). Tai reiškia, kad psichopatiškumas tarsi prislopina savikontrolės mechanizmą, todėl psichopatiškumas

gali būti svarbus konstruktas, siekiant suprasti sunkumą reguliuoti savo elgesį, ar suvokiant savo įvykdyto netinkamo elgesio svarbą. Tuo tarpu Falkenbach ir kolegų tyrime (2018) rasti rezultatai rodo, jog perteklinės jėgos panaudojimas yra labiau pavienių policijos darbuotojų problema, o ne visos institucijos bruožas. Šiame tyrime skelbiama, jog pareigūnai su aukštesniais nerimo, narciziškumo, ribinės asmenybės, į save orientuoto impulsyvumo įverčiais demonstravo daugiau agresijos, vartojo daugiau svaigalų. Remiantis Thomson ir kt. (2020) atliktu tyrimu, jei asmuo turi psichopatijos savybių, suvartotas alkoholis gali paskatinti asmenį elgtis agresyviau. Tad yra pastebimas ryšys tarp asmenybės bruožų sudarančių psichopatijos konstrukta, alkoholio vartojimo ir agresyvaus elgesio (Falkenbac et al., 2018; Thomson et al., 2020), tačiau nėra žinoma, ar toks ryšys pasireiškia ir pareigūnų imtyje, ypač tiriant jų požiūrį į perteklinės jėgos panaudojimą tarnybos metu ir apklausiant juos apie alkoholio vartojimą ne tarnybos metu.

Galiausiai, svarbu prisiminti, jog pareigūnai nuo bendros populiacijos skiriasi ne tik jų turimomis pareigomis, o ir jiems suteiktomis išskirtinėmis teisėmis viena iš jų – naudoti jėgą prieš kitus, kai pareigūnui atrodo, jog susiklosčiusi situacija kitaip nebus suvaldyta. Tad tai reiškia, kad pareigūnas pats turi sąmoningai nuspręsti, ar situacija „reikalauja“ jėgos panaudojimo, ar ne, tad jų apsisprendimas naudoti jėgą visada yra paveiktas šališkumo. Šiame kontekste verta žinoti, jog yra tik kelios situacijos, kai bet kuris asmuo, prieš kurį pareigūnas naudoja jėgą gali jai pasipriešinti, tad net jei tai yra neteisingai naudojama perteklinė jėga, dažniausiai civilis asmuo pasipriešinti teisės neturi (Klockars, cit. iš Geller & Toch, 1995).

Apibendrinant šiame skyriuje aptartus tyrimus galima sakyti, jog psichologinės srities mokslinėje literatūroje pareigūnų perteklinės jėgos naudojimo tema yra sutariama: dažniausiai tokia elgsena pasižymi pavieniai pareigūnai, turintys specifinių asmenybės bruožų, kurie yra itin panašūs į psichopatiškumo konstrukto sudedamąsias dalis, pasižymintys agresyvumu, bei rizikingiau vartojantys svaigalus.

1.3. Alkoholio vartojimas

1.3.1. Policijos pareigūnai ir alkoholio vartojimas

Kai kurie užsienio ir Lietuvos tyrėjai (Kazlauskas ir kt., 2009; Kop et al, 1999) atkreipia dėmesį į išaugusį policijos pareigūnų saviDestrukcinį elgesį daugiau vartojant priklausomybę sukeliančias medžiagas, pavyzdžiui, alkoholį, tabaką, kavą ir narkotikus. Psichoaktyvios medžiagos tampa priemone patiriamai didžiulei emocinei įtampai neutralizuoti.

Alkoholio vartojimas ir priklausomybė nuo jo yra aktuali sveikatos, socialinė ir ekonominė problema viso pasaulio mastu. Pavyzdžiui, TLK-10 daugiau nei 30 triženkliais kodais šifruojamų įvairių ligų ir būklių yra sąlygojamos alkoholio vartojimo, t. y. alkoholinių gėrimų vartojimas yra minimas tų sutrikimų pavadinime arba įvardijamas, kaip rizikos veiksnys (Rehm, 2011). Kalbant apie ekonominę alkoholio vartojimo problematiką – ją sudaro ne tik sveikatos priežiūros išlaidos (pvz.:

ligų diagnozė, jų gydymas), bet ir produktyvumo kaštai: netektas darbingumas, neįgalumas, priešlaikinis mirtingumas, sergamumas, teisėsaugos institucijų patiriamos išlaidos ir kt. (Rehm, 2009) Tad alkoholio vartojimo sąlygota žala – tai grynoji išteklių, kurių visuomenė neteko dėl ankstesnio bei dabartinio alkoholio vartojimo, vertė ir neapčiuopiama žala, kuri buvo patirta dėl svaiginimosi šia psichoaktyviaja medžiaga. Remiantis 2020 m. duomenimis apskaičiuota, kad prarastas produktyvumas (neuždirbtos pajamos iki pensijos) dėl priešlaikinių mirčių, siejamų su alkoholio vartojimu, galėjo siekti daugiau kaip 231 mln. eurų arba 0,47 proc. nuo tų metų Lietuvos BVP (Štelemėkas ir kt., 2021). Štai Spear 2018 metų tyrime skelbiama, jog ilgalaikis alkoholio vartojimas gali sąlygoti įvairius kognityvinius ir kitų funkcijų sutrikimus. Alkoholio vartojimo pasekmės gali būti tokios, kaip sunkumas mokytis, dėmesio koncentravimo problemos, atminties sutrikimai. Šie išvardinti alkoholio vartojimo sukelti padariniai, tikėtina, jog gali itin sumažinti atliekamo darbo kokybę, bei padidinti atliekamų klaidų skaičių. Turint tai omenyje, pareigūnai, vartojantys alkoholį gali būti paveikti šių padarinių: patirti sunkumą mokytis, prasčiau koncentruoti dėmesį, patirti atminties sutrikimus, kurie itin svarbūs kokybiškai atliekant užduotis darbe, pavyzdžiui, vertinant, kokio intensyvumo jėgą reikia panaudoti, užtikrinant viešąjį saugumą, atpažįstant nusikalstamų veikų požymius ir kt. Apibendrintus, dėl pareigūnų alkoholio vartojimo gali suprastėti jų darbo kokybė.

Kalbant apie pareigūnų alkoholio vartojimą, Zavala ir Kurtz (2017) tyrimo rezultatai parodė, jog savikontrolė yra reikšmingas ir svarbiausias faktorius, prognozuojant, ar pareigūnas vartos alkoholį – t. y. kuo mažesne savikontrolė pasižymi pareigūnas, tuo labiau tikėtina, jog jis įniks į alkoholio vartojimą. Taip nutinka, kadangi savikontrolės trūkumas simbolizuoja polinkį į greitai pasiekiamo pasitenkinimo siekimą, o alkoholio vartojimas gali tai suteikti. Svarbu paminėti, kad tyrime pastebėta, jog pareigūnai, išgyvenantys didesnę stresą, turi žemesnę savikontrolę, tad esant stresą keliančioms sąlygoms, labiau tikėtina, jog pareigūnai bus labiau linkę į alkoholio vartojimą. Kiti, taip pat reikšmingi faktoriai buvo perdegimas (angl. *burnout*) ir bendraamžių alkoholio vartojimas: kuo labiau pareigūnas yra perdegęs darbe ir/arba kuo labiau jo kolegos linkę svaigintis alkoholiu, tuo labiau tikėtina, jog taip pat elgsis ir pats pareigūnas. Tuo tarpu Thomson ir kt. (2020) tyrimo rezultatai parodė, jog psichopatiškumas atlieka reikšmingą vaidmenį susiedamas alkoholio ir narkotikų vartojimą bei pasireiškiančią agresiją, o tai yra itin svarbus atradimas, galintis turėti sąsajų su pareigūnų perteklinės jėgos naudojimu. Psichopatijos bruožų ir didesnio alkoholio vartojimo sąsajas patvirtina dar vienas neseniai atliktas tyrimas (Karmer et al., 2022). Šiame tyrime buvo nagrinėtas dviejų faktorių psichopatiškumo modelis ir jo sąsajos su alkoholio vartojimu. Rezultatai parodė, jog tiek pirmasis, tiek antrasis psichopatiškumo faktoriai yra susiję su padidėjusiu alkoholio vartojimu. Taigi, iš šių tyrimų rezultatų matoma tendencija, jog kai kurie pareigūnai gali būti linkę į alkoholio vartojimą ir jis yra siejamas su keletu veiksnių: su organizacija susijusiomis pasekmėmis –

patiriamu stresu, išoriniais aspektais, tokiais, kaip bendraamžių alkoholio vartojimas ir, galiausiai, su asmenybės faktoriais, pavyzdžiui, psichopatijos bruožais.

1.3.2. Lytis ir alkoholio vartojimas

Kitas svarbus kintamasis aptariant alkoholio vartojimą yra lytis. Daugelis mokslininkų sutaria, jog lytis yra reikšminga alkoholio vartojime, kadangi dažnai pastebimi ryškūs skirtumai tarp vyrų ir moterų alkoholio vartojimo ypatumų. Štai tyrime (Orlandi et al., 2021) apie dar labai neseniai praėjusią Koronaviruso (COVID-19) pandemiją ir jos sąsajas su žmonių gyvenimo būdu rasta, jog pandemijos metu būtent vyrai pradėjo vartoti daugiau alkoholio. Daug kitų tyrimų pritaria tokiai tendencijai, jog vyrai yra labiau linkę į alkoholio vartojimą. Kito tyrimo (Wilsnack et al., 2009) šia tema rezultatai teigia, jog tiek įprastas, tiek labai dažnas alkoholio vartojimas yra daug labiau paplitęs tarp vyrų nei moterų, o visiška abstinencija alkoholiui – tarp moterų. Kalbant apie *alkoholio vartojimo sutrikimą* (angl. *alcohol use disorder*, sutr. AUD), AUD buvo kiek daugiau nei 5 kartus labiau paplitęs tarp vyrų, nei moterų. Įdomu tai, jog moterims šį sutrikimą išgydyti pavykdavo greičiau, nei vyrams, tačiau tiek vyrai, tiek moterys yra nelinkę kreiptis pagalbos, kai šį sutrikimą turi (Goh et al., 2022). Visgi, kodėl būtent vyrai yra didesnėje rizikos grupėje, kai kalbama apie alkoholio vartojimą ar netgi AUD, ištirti sudėtingiau. Viename streso, vartojimo motyvų ir jaunų suaugusiųjų alkoholio vartojimo tyrime skelbiama, jog chroniškas stresas turi reikšmingų sąsajų su jaunų suaugusiųjų alkoholio vartojimo motyvais (Temmen & Crockett, 2020). Vyrams alkoholio vartojimo motyvai buvo susiję su organizacija, kurioje dirba: socialinis stresas darbe ir alkoholio, kaip įveikos mechanizmo naudojimas. Tuo tarpu moterims – socialinis stresas patiriamas tarpasmeniniuose santykiuose (bet ne darbo aplinkoje) buvo reikšmingas faktorius nuspėjęs didesnę vartojimą. Taigi, iš aptartų tyrimų galima teigti, jog alkoholių dažniau vartoja vyrai, o jauniems suaugusiems alkoholio vartojimas dažnai yra susijęs su patiriamu socialiniu stresu.

Galiausiai, apibendrinant visos aptartos literatūros rezultatus, galime pastebėti, jog daugelis autorių laikosi vieningos nuomonės svarbiais šiam tyrimui klausimais. Mokslinėje literatūroje pastebima, jog Psichopatiškumu pasižymintis asmuo dažniausiai patiria emocijų reiškinio, jautimo ir valdymo, bei sėkmingų tarpasmeninių santykių sunkumus, linkęs elgtis impulsyviai, asocialiai ir neatidėlioja savo poreikių patenkinimo. Adaptyvus psichopatiškumas – kai atliekama visuomenei naudinga veikla, pasitarnaujant psichopatijos bruožams, pavyzdžiui, policijos darbe. Visgi net ir adaptyvus psichopatiškumas gali netinkamai reikštis tada, kai asmuo pajaučia esantis lyderio pozicijoje, o psichopatiškumu pasižymintys policijos pareigūnai rečiau elgėsi prosocialiai, buvo mažiau pilietiški. Visgi, dažniausiai į perteklinės jėgos naudojimą yra linkę pavieniai pareigūnai, turintys specifinių asmenybės bruožų, kurie yra itin panašūs į psichopatiškumo konstrukto sudedamąsias dalis, pavyzdžiui, savęs išaukštinimo idėjos, impulsyvumas. Bendrai jie demonstravo daugiau agresijos, vartojo daugiau svaigalų. Tad panašu, jog yra atlikta nemažai tyrimų apie

psichopatijos savybes ir agresyvų, asocialų elgesį, bei šių savybių raišką pareigūnų imtyje, psichopatiškumo sąsajas su alkoholio vartojimu, tačiau labai trūksta tyrimų, apjungiančių šiuos konstruktus visus kartu.

1.4. Tyrimo tikslas, uždaviniai ir klausimai

Tikslas – ištirti, kokia yra psichopatijos bruožų raiška Lietuvos policijos pareigūnų imtyje, bei išanalizuoti, kokios yra šių bruožų sąsajos su pareigūnų alkoholio vartojimu ir požiūriu į jų perteklinės jėgos naudojimą.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti psichopatijos bruožų, alkoholio vartojimo, požiūrio į perteklinės jėgos naudojimo ypatumus policijos pareigūnų imtyje;
2. Ištirti ryšius tarp pareigūnų amžiaus, psichopatijos bruožų, alkoholio vartojimo ir požiūrio į perteklinės jėgos naudojimą policijos darbe;
3. Išanalizuoti, ar pareigūno lytis, psichopatiškumas bei alkoholio vartojimas gali prognozuoti požiūrį į jėgos panaudojimą;
4. Išanalizuoti, kas gali prognozuoti alkoholio vartojimą.

Klausimai:

1. Ar pareigūnai vyrai turi labiau išreikštą psichopatiškumą, labiau linkę vartoti alkoholį ir turi palankesnę požiūrį į perteklinės jėgos naudojimą policijos darbe, lyginant su pareigūnėmis moterimis?
2. Kaip susiję pareigūnų psichopatiškumas, alkoholio vartojimas ir palankesnis požiūris į jėgos naudojimą policijos darbe?
3. Kas prognozuoja palankesnę pareigūnų požiūrį į jėgos panaudojimą policijos darbe?
4. Ar lytis, amžius ir psichopatiškumas prognozuoja alkoholio vartojimą?

2. METODIKA

2.1. Tyrimo dalyviai

Tyrimė dalyvavo 233 policijos pareigūnai (126 vyrai, 106 moterys, 1 atsakyti nenorėjo, šis asmuo dirba kelių policijos skyriuje). Pareigūnų amžius svyravo nuo 20 iki 61 metų ($M = 38,45$, $SD = 9,49$). Tyrimė dalyvavo policijos pareigūnai, dirbantys skirtinguose padaliniuose/skyriuose ir Lietuvos policijos mokyklos kursantai (žr. 1 lentelę). Daugiausiai apklausoje dalyvavo darbuotojų iš reagavimo valdybos (27 %), tuo tarpu mažiausiai sudarė Bendruomenės, Informacijos analizės ir Imuniteto valdybos skyrių, Ekonominių nusikaltimų tyrimo valdybos, Organizuoto nusikalstamumo tyrimo padalinio pareigūnai (3 % visų tyrimo dalyvių ; lentelėje žymimi kaip *Kiti*).

1 lentelė. *Dalyvavusių tyrimė pareigūnų pasiskirstymas pagal padalinį/skyrių kuriame jie dirba/studijuoja Lietuvos policijos mokykloje, lytį ir amžių.*

Padalinio pavadinimas/ mokymosi įstaiga	Pareigūnų pasiskirstymas pagal padalinius/skyrius/ mokyklą (N, procentai)	Pasiskirstymas pagal lytį		Amžius M (SD)
		Vyrai	Moterys	
Reagavimo valdyba	63 (27%)	34	29	34,24 (8,92)
Veiklos skyrius	44 (18,9%)	19	25	38,23 (9,01)
Kriminalinė policija	40 (17,2%)	25	15	42,12 (8,31)
Viešosios tvarkos valdyba	39 (16,7%)	24	15	40,92 (8,91)
Operatyvaus valdymo skyrius	15 (6,4%)	11	4	43,20 (6,57)
Kelių policijos skyrius	11 (4,7%)	4	6	39,27 (8,53)
Lietuvos policijos mokyklos kursantas/-ė	8 (3,4%)	1	7	22,25 (2,19)
Administracinių nusižengimų bylų nagrinėjimo skyrius	6 (2,6%)	3	3	46,83 (3,92)
Kiti	7 (3%)	5	2	42,2 (12,02)

2.2. Tyrimo metodai

Tyrimo apklausą sudaro socialiniai demografiniai klausimai (amžius, lytis, pareigos), alkoholio vartojimo įpročių patikros testas AUDIT, psichopatijos bruožų nustatymo klausimynas (angl. *Comprehensive Assessment of Psychopathic Personality-Self-Report* (CAPP-SR), Sellbom & Cooke, 2020), Policijos sąžiningumo (angl. *The Measurement of Police Integrity*) instrumento viena aprašyta situacija apie perteklinės jėgos naudojimą (Klockars et. al., 2000) bei dvi papildomos aprašytos situacijos, simbolizuojančios pareigūno naudojamą jėgą prieš civilį asmenį, į kurias požiūris vertinamas pasitelkiant Policijos sąžiningumo klausimyno klausimus.

Alkoholio vartojimo įpročių patikros testas (angl. *The Alcohol Use Disorders Identification Test*, sutr. AUDIT). Testas sudarytas Saunders, Aasland, Babor, De La Fuente & Grant 1993 metais, kaip Pasaulio sveikatos organizaciją (PSO) sudarančių 6-ių šalių bendradarbiavimo projektas. Testą lietuviškai parengė R. Janonienė, I. Radzevičiūtė, R. Ivanauskaitė, A. Veryga, išleido Higienos institutas. Leidimas naudotis yra nereikalingas, šią informaciją suteikė viena iš testo rengėjų – R. Janonienė.

Projektu siekta sukurti metodą, kuriuo būtų įmanoma efektyviai įvertinti platų rizikingo alkoholio vartojimo spektrą įvairiose amžiaus grupėse. Vėliau, 2016 metais, instrumentą Janonienė, Radzevičiūtė, Ivanauskienė ir Veryga išvertė į Lietuvių kalbą. Klausimyną sudaro 10 klausimų apie alkoholio vartojimo įpročius praėjusių metų kontekste, kuriais įvertinamas alkoholio vartojimas, alkoholio vartojimui palankus elgesys, su vartojimu susijusios problemos, pvz.: „Kaip dažnai Jūs geriate alkoholinius gėrimus?“. Klausimai vertinami 5 balų Likerto skalėje nuo „niekada“ (0) iki „kasdien arba beveik kasdien“ (4). Minimalus rezultatas yra 0, o maksimalus – 40, didesnis balas atspindi didesnę riziką. Autorių atliktoje analizėje paaiškėjo, kad esant rezultatui 8 ir daugiau alkoholio vartojimas jau yra laikomas žalingu. Surinkus 7 ir mažiau balų, laikoma, kad alkoholio vartojimas yra mažai rizikingas; nuo 8 iki 19 – vartojimas rizikingas arba žalingas, o 20 ir daugiau – aukšta vartojimo rizika/galima priklausomybė nuo alkoholio (Janonienė ir kt., 2016).

Tyrėjų gautas klausimyno vidinio suderinamumo koeficientas Cronbach alpha yra apie 0,8 (Saunders et al., 1993). Šio tyrimo metu nustatytas klausimyno vidinis suderintumas (Cronbacho α) yra toks pat - 0,80. Tad klausimai gali sudaryti alkoholio vartojimo rizikingumo skalę.

Išsamus psichopatinės asmenybės įvertinimas – įsivertinimo ataskaita (angl. *Comprehensive Assessment of Psychopathic Personality-Self Report*, sutr. CAPP-SR) (Selbom & Cooke, 2020). Tai 99 teiginių savarankiškai pildomas klausimynas. Teiginiai vertinami 4 balų skalėje, kurioje galimi atsakymo variantai yra tokie: 1 – „Netiesa“, 2 – „Dažniausiai netiesa“, 3 – „Dažniausiai tiesa“ ir 4 – „Tiesa“. Visi teiginiai atspindi 33 simptomus, kurie sudaro 6 sritis: Aš, Prieraišumo, Emocijų, Elgesio, Dominavimo, Kognityvinę (2 lentelė pateikti kiekvienos klausimyno skalės vidinio suderintumo rodikliai ir teiginių pavyzdžiai). Šio tyrimo metu nustatytas bendras klausimyno vidinis suderintumas (Cronbach α) - 0,94 Atlikus faktorinę analizę pasitvirtino 6 faktorių modelis, kuris paaiškina 38 % dispersijos. Tai, kad faktorinė analizė yra tinkama, patvirtina Kaizerio Majerio ir Olkino (KMO) ir Bartleto sferiškumo reikšmės: gautas aukštas KMO indeksas, kuris lygus 0,81 ($p < 0,001$). Selbom, Liggins, Laurinaitytės ir Cooke (2021) tyrime gauti šešių faktorių modelio patikimumo rodikliai buvo tinkami (CFI = .850, RMSEA = .066; SRMR = .050).

2 Lentelė. CAPP-SR sričių teiginių pavyzdžiai ir vidinio suderinamumo rodikliai.

Srities pavadinimas	Teiginių pavyzdžiai	Cronbach α
Aš	Aš esu labai svarbus žmogus	0,82
Prieraišumas	Būti neištikimu man yra paprasta	0,76
Emocijos	Aš labai lengvai susierzinu	0,61
Elgesys	Aš pasižadu ką nors daryti, bet retai laikausi pažado	0,79
Dominavimas	Kartais būtina išnaudoti kitus, kad gyvenime eitum į priekį	0,83
Kognityvika	Mano dėmesys yra lengvai išblaškomas	0,75

Klausimyną į lietuvių kalbą išvertė I. Laurinaitytė, P. Dainiūtė ir A. Laurinavičius. Leidimas naudotis instrumentu gautas iš I. Laurinaitytės.

Perteklinės jėgos naudojimas: Policijos sąžiningumo instrumentas (angl. *The Measurement of Police Integrity*; Klockars et. al., 2000) ir **trys situacijų pavyzdžiai, pateikti raštu**. Instrumentą iš viso sudaro 11 korupcijos, perteklinės jėgos naudojimo, piktnaudžiavimo policijos ištekliais tarnybos metu, informacijos ir saugumo pažeidimų, pareigų nevykdymo scenarijai vertinimui. Tačiau šiame tyrime aktualus tik perteklinės jėgos naudojimo scenarijus, tad jis ir bus naudojamas kartu su papildomomis dvejomis situacijomis, kuriose taip pat naudojama jėga, tik neperteklinė arba galimai neperteklinė. *I situacija*, pateikiama tyrime yra analogiška įvykiui, garsiai nuskambėjusiam žiniasklaidoje: Egidijaus Dragūno pasipriešinimas policijos pareigūnui, pastarajam sustabdžius jį už naudojimąsi mobiliojo ryšio telefonu vairuojant. Situacija aprašyta nuosekliai pagal tikrus įvykius, kurie matyti žiūrint filmuotą medžiagą (nufilmuotą per kamerą, esančią įmontuotą pareigūno uniformoje), patalpintą Delfi portale. Dėl šios situacijos E. Dragūnas kreipėsi į teismą teigdamas, jog pareigūnas prieš jį panaudojo perteklinę jėgą. Šių metų balandžio pabaigoje pareigūnas buvo išteisintas, o E. Dragūnui paskirta bauda už pasipriešinimą policijai. Tad teismas pareigūno naudotą jėgą įvertino, kaip neperteklinę esamai situacijai. Visgi situacijos pasirinkimo metu, vykdant tyrimą, teismo procesas dar nebuvo pasibaigęs, tad situacijoje naudota jėga laikyta labiau ginčytinai nepertekline arba galimai nepertekline. *II situacija* buvo paimta iš Policijos sąžiningumo instrumento ir joje vaizduojama perteklinė jėga. Situacijos scenarijus yra apie du pareigūnus pamačiusius vyrą, bandantį įsilaužti į automobilį. Vyrui pastebėjus pareigūnus šis pradėjo bėgti, o pareigūnai – jį vytis. Vyrą pasiviję pareigūnai jį pargriovė ir, kol šis muistėsi, pastarieji jam smogė porą kartų į pilvą. Paskutinėje, *III situacijoje* vaizduojama neperteklinė jėga prieš moterį. Situacija yra tikra, ji įvyko JAV, aprašyta pagal vaizdo įrašą, patalpintą [YouTube](#) svetainėje. Vaizdo įrašas buvo nufilmuotas situaciją stebėjusio pašalinio asmens. Apibendrintas situacijos siužetas skamba taip: karantino metu moteris įeina į restoraną be kaukės, net ir restorano darbuotojui paprašius ji jos neužsideda ir tarp jų įsivyroja konfliktas. Darbuotojas išsikviečia policiją. Policijos pareigūnams nepavykus jos išprašyti

iš restorano žodžiu, pareigūnai jėga už parankių išveda moterį į lauką jai nesipriešinant. Lauke jai buvo uždėti antrankiai, o ši nenustojo rėkti, skūstis.

Šią stimulinę medžiagą tiriamieji vertino atsakydami į 7 klausimus, siekiant išsiaiškinti jų požiūrį į perteklinės jėgos naudojimą. Klausimai, pvz.: „Kiek rimtu/sunkiū jūs laikote šį elgesį?“, „Jei pareigūnas tavo departamente atliktų tokį veiksma ir būtų apie tai sužinota, kokios pasekmės jo lauktų?“ vertinami dvejais būdais. Pirmasis pavyzdžio klausimas ir 4 kiti vertinami 5 balų skalėje, kur 1 atitinka „Visiškai nerimtas“/„Visiškai ne“, o 5 – „Labai rimtas“/ „/„Visiškai taip“, tuo tarpu antras pavyzdžio klausimas ir dar vienas panašaus pobūdžio klausimas vertinami balais nuo 1 iki 6 (1 – „Jokios“, 2 – „Žodinis papeikimas“, 3 – „Papeikimas raštu“, 4 - „Nušalinimas nuo pareigų be užmokesčio“, 5 – „Pažeminimas pareigose“, 6 – „Atleidimas“. Kuo aukštesnis balas surenkamas atsakant į klausimus – tuo pozityvesnį požiūrį pareigūnas turi į perteklinės jėgos naudojimą tarnyboje (išskyrus situacijoje, kurioje neaprašomas perteklinės jėgos naudojimas). Šio tyrimo metu nustatytas toks klausimyno skalių Cronbacho α : I situacijoje = 0,76, II situacijoje = 0,84, III situacijoje = 0,77. Instrumentą į Lietuvų kalbą išvertė darbo autorė, peržiūrėjo darbo vadovė. Instrumento apraše nurodyta, jog juo naudotis yra leidžiama mokslinio tyrimo tikslais.

2.3. Tyrimo eiga

Dėl tyrimo anketos pateikimo buvo susisiekiama su psichologais, dirbančiais apylinkių vyriausiuose policijos komisariatuose (AVPK) arba Lietuvos policijos mokykloje (LPM). Sutarus, jog parengus prašymą ir jį pasirašius Filosofijos fakulteto studijų prodekanei dr. J. Aleknevičienei, bei darbo vadovei prof. dr I. Laurinaitytei bus galima pasidalinti anketa su AVPK policijos pareigūnais bei LPM kursantais. Parengus prašymą „Dėl psichologinių tyrimų atlikimo“, jis kartu su anketa el. paštu persiųstas AVPK ir LPM kontaktiniams asmenims. Kai kurie AVPK anketa dalinasi su kiekvienu dirbančiu policijos pareigūnu, kiti – anketa talpino visiems pareigūnams prieinamoje jų vidinėje svetainėje (intranete) Vėliau susisiekiama su Kriminalinės policijos biuru, kurio komunikacijos specialistas taip pat sutiko pasidalinti anketa el. paštu su kiekvienu biure dirbančiu policijos pareigūnu. Anketa jam nusiųsta el. paštu.

Tiriamieji, prieš pradėdami pildyti anketa, buvo supažindinti su tyrimo tikslu, vykdytojais, suteiktos pildymo instrukcijos, bei užtikrintas jų anonimiškumas (žr. 1 priedas). Klausimai pareigūnams ir kursantams pateikti elektronine forma.

2.4. Duomenų analizė

Statistinė duomenų analizė atlikta naudojantis SPSS Statistics programa 28 versija. Šios programos pagalba atlikta skaičiuota aprašomoji statistika (vidurkiai, standartiniai nuokrypiai), skalių patikimumas – vidinio suderintumo būdu (Cronbach α), siekiant patikrinti, kelis konstruktus sudaro CAPP-SR klausimyno teiginiai, atlikta principinių komponentių faktorių analizė taikant Varimax sukini. Visi darbe naudojami duomenys pasiskirstę normaliai. Normalumas tikrintas pagal

asimetriškumo koeficientą (angl. *skewness*) ir histogramas. Pareigūnų atsakymų tarp dviejų grupių palyginimui taikytas Student t-testas nepriklausomoms imtims. Cohen's *d* įverčiai skaičiuoti siekiant nustatyti skirtumo efekto dydį. Remiantis Cohen's (1992) gairėmis, efekto dydis vidurkio skirtumui yra: žemas $d \geq 0,20$, vidutinis $d \geq 0,50$, aukštas $d \geq 0,80$. Ryšiams tarp kintamųjų nustatyti naudotas Pearson koreliacijos koeficientas. Taikyta daugialypė tiesinė regresija, siekiant įvertinti, kaip psichopatijos savybės, rizikingas alkoholio vartojimas, lytis prognozuoja požiūrį į jėgos panaudojimą. Multikoliniarumas tikrintas pagal Tolerancijos (turėjo būti aukštesnis už 0,25) ir VIF (turėjo būti žemesnis už 10) koeficientus (Čekanavičius ir Murauskas, 2014).

3. TYRIMO REZULTATAI

3.1. Aprašomoji statistika ir palyginimai tarp grupių

Bendri duomenys, t. y. kintamųjų vidurkiai (M) ir standartiniai nuokrypiai (SD) pateikiami 3 lentelėje.

3 lentelė. *Visų tyrimo kintamųjų vidurkiai ir standartiniai nuokrypiai.*

Kintamieji	M	SD	Didžiausia reikšmė	Mažiausia reikšmė
Amžius	38,45	9,49	61	20
I situacija	16,05	4,72	29	6
II situacija	18,72	6,03	31	6
III situacija	12,51	4,95	28	6
Visų situacijų įvertis	15,73	3,71	26,33	6
Prieraišumas	1,61	0,37	2,67	1
Elgesys	1,72	0,35	2,83	1
Kognityvika	1,81	0,35	2,80	1
Dominavimas	1,91	0,40	3,11	1,17
Emocijos	1,92	0,30	2,80	1,17
Aš	1,99	0,38	3,00	1,05
CAPP-SR	1,83	0,28	2,56	1,23
Alkoholio vartojimas	4,49	4,37	28	0

Pastaba. M – vidurkis; SD – standartinis nuokrypis. Pateikiama I, II, III situacijų vertinimo suma; Visų situacijų įvertis yra jų vidurkinis balas; CAPP-SR – psichopatijos bruožų nustatymo klausimyno vidurkinis balas.

Iš 3 lentelės matome, jog pareigūnų amžiaus vidurkis yra 38,45 m. ($SD = 9,49$). II situacija, kurioje buvo vaizduojama perteklinė jėga buvo vertinama nepalankiausiai iš visų trijų situacijų ir su didžiausiu standartiniu nuokrypiu ($M = 18,72$; $SD = 6,03$) tai reiškia, jog pareigūnų nuomonės labiausiai varijavo vertinant šią situaciją. Tuo tarpu III situacija su nepertekline jėga – mažiausiai nepalankiai ($M = 12,51$; $SD = 4,95$). Alkoholio vartojimo vidurkis yra 4,49 ($SD = 4,37$).

4 lentelė. CAPP-SR Skalių skirtumas tarp lyčių.

Skalės pavadinimas		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	<i>d</i>
Aš	Vyrai	1,96	0,38	-1,03	230	0,3	0,13
	Moterys	2,01	0,39				
Prieraišumas	Vyrai	1,72	0,40	5,38	223,41	<0,001	0,70
	Moterys	1,48	0,28				
Emocijos	Vyrai	1,99	0,29	4,30	230	<0,001	0,55
	Moterys	1,83	0,29				
Elgesys	Vyrai	1,83	0,35	5,13	229,52	<0,001	0,70
	Moterys	1,60	0,31				
Dominavimas	Vyrai	2,01	0,37	4,13	230	<0,001	0,56
	Moterys	1,79	0,41				
Kognityvika	Vyrai	1,86	0,36	2,85	230	<0,005	0,38
	Moterys	1,73	0,32				
CAPP-SR	Vyrai	1,89	0,28	4,26	230	<0,001	0,56
	Moterys	1,74	0,26				

Pastaba. Vyrai $n = 126$, moterys $n = 106$; *M* – vidurkis; *SD* – standartinis nuokrypis. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Iš 4 lentelės matome, jog visose CAPP-SR srityse, išskyrus Aš, (taip pat ir bendroje CAPP-SR skalėje) pasireiškia skirtumai tarp lyčių. Prieraišumo ($p < 0,001$), Emocijų ($p < 0,001$), Elgesio ($p < 0,001$), Dominavimo ($p < 0,001$), Kognityvikos ($p < 0,005$), bei bendrosios CAPP-SR ($p < 0,001$) skalių pasiskirstymas pagal lytį rodo, jog psichopatijos bruožai yra labiau išreikšti vyrų imtyje. Žemas efekto dydis vidurkiui pastebimas Aš ($d = 0,13$) ir Kognityvikos ($d = 0,38$) srityse. Vidutinis efekto dydis yra pastebimas Prieraišumo, Emocijų, Elgesio, Dominavimo CAPP-SR sričių vidurkiams, kadangi jis varijuoja nuo $d = 0,55$ iki $d = 0,70$. CAPP-SR bendras įvertis taip pat turi vidutinį efekto dydį ($d = 0,56$).

5 lentelė. Alkoholio vartojimo (AUDIT) testo skalės skirtumai tarp lyčių.

Skalės pavadinimas		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	<i>d</i>
AUDIT	Vyrai	5,59	4,97	4,44	209,54	<0,001	0,58
	Moterys	3,20	3,10				

Pastaba. Vyrai $n = 126$, moterys $n = 106$; *M* – vidurkis; *SD* – standartinis nuokrypis.

Iš 5 lentelės matome, jog statistiškai reikšmingas skirtumas pasireiškia tarp lyčių alkoholio vartojimo laipsnyje ($p < 0,001$). Efekto dydis vidutinis: $d = 0,58$. Toks skirtumas nurodo, jog šioje imtyje pareigūnės moterys statistiškai reikšmingai buvo mažiau linkusios į alkoholio vartojimą, lyginant su pareigūnais vyrais.

6 lentelė. I, II ir III situacijų vertinimo skirtumai tarp lyčių.

Skalės pavadinimas		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	<i>d</i>
I situacija	Vyrai	15,76	4,79	-1,02	228	0,31	0,14
	Moterys	16,40	4,65				
II situacija	Vyrai	17,98	6,49	-2,13	229,91	0,03	0,28
	Moterys	19,63	5,35				
III situacija	Vyrai	12,40	4,74	-0,44	230	0,66	0,06
	Moterys	12,69	5,19				
Bendras trijų situacijų vertinimas	Vyrai	15,34	3,70	-1,81	228	0,94	0,24
	Moterys	16,23	3,70				

Pastaba. Vyrai $n = 126$, moterys $n = 106$. *M* – vidurkis; *SD* – standartinis nuokrypis. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Iš 6 lentelės matome, jog II situacijos vertinimas buvo palankesnis vyrų imtyje ($p = 0,034$), su žemu efekto dydžiu ($d = 0,28$), t. y. jie šią situaciją vertino, labiau teigiamai, nei moterys (čia verta pažymėti, jog iš visų 3 pateiktų situacijų būtent II situacija atspindėjo perteklinės jėgos naudojimą. Kitose dvejose situacijose buvo vaizduojama arba ne perteklinė arba ginčytinai perteklinė jėga naudojama prieš sulaikytą asmenį). I ir III situacijos vertinimai reikšmingai nesiskyrė.

3.2. Policijos pareigūnų amžiaus, lyties, CAPP-SR, bei jėgos panaudojimo situacijų vertinimo sąsajos

Įvertinti sąsajoms tarp kintamųjų buvo panaudotas Pearson koreliacijos testas (žr. 7 lentelė)

Atlikus Pearson koreliaciją galima matyti, jog daug kintamųjų, naudojamų šiame tyrime, tarpusavyje siejasi statistiškai reikšmingai. Amžius statistiškai reikšmingai siejosi su Elgesio ($r = -0,129$; $p = 0,05$), Kognityvikos ($r = -0,168$; $p = 0,01$) ir Aš ($r = -0,196$; $p = 0,003$) CAPP-SR sritimis. Tai gali atspindėti, kad jaunesni pareigūnai yra labiau orientuoti į save, save išaukštinantys, daugiau impulsyvūs ir mažiau planuojantys, bei turi nelankstų mąstymą ir yra sunkiau prisitaikantys.

Kalbant apie požiūrį į I situaciją (kurioje vaizduojama galimai neperteklinė jėga), jos palankus vertinimas turi reikšmingų sąsajų su Elgesiu ($r = -0,136$; $p = 0,038$), Kognityvika ($r = 0,129$; $p = 0,050$), Dominavimu ($r = -0,182$; $p = 0,006$), Emocijomis ($r = -0,148$; $p = 0,025$) ir bendru CAPP-SR įverčiu ($r = -0,177$; $p = 0,007$). Tai gali parodyti, kad kuo pareigūnas turi palankesnę požiūrį į galimai neperteklinės jėgos panaudojimą, tuo nenuoseklesnis, mažiau planuojantis jis yra (Elgesys), jo mąstymas nelankstus ir neprisitaikantis (Kognityvika), jis pasižymi pertekliniu statuso siekimu (Dominavimas), prastesne emocijų reguliacija (Emocijos) bei bendrai pasižymi psichopatiškumu (CAPP-SR įvertis). Taigi, palankus požiūris į galimai neperteklinę jėgą yra susijęs su 4 CAPP-SR sritimis atskirai arba visomis 6 sritimis, kai jos veikia kartu, kaip vienas bendrą psichopatiškumo įvertį atspindintis kintamasis.

7 lentelė. Pareigūnų amžiaus, CAPP-SR ir jo sričių, bei visų 3 situacijų tarpusavio koreliacijų koeficientai bei jų reikšmingumo lygmuo.

Kintamieji	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1. Amžius	-												
2. I situacija	0,05	-											
3. II situacija	0,29	0,3***	-										
4. III situacija	0,10	0,27***	0,19**	-									
5. Požiūris į jėgos panaudojimą	0,075	0,71***	0,75***	0,66***	-								
6. Prieraišumas	0,19	-0,12	-0,18**	0,06	-0,12	-							
7. Elgesys	-0,13*	-0,14*	-0,21**	0,03	-0,18**	0,57**	-						
8. Kognityvika	-0,17*	0,13*	-0,19**	-0,09	-0,19**	0,57**	0,69***	-					
9. Dominavimas	-0,09	-0,18*	-0,14*	-0,06	-0,19**	0,43**	0,64***	0,59***	-				
10. Emocijos	0,03	-0,15*	-0,15*	-0,05	-0,16*	0,57**	0,56***	0,63***	0,52***	-			
11. Aš	-0,2**	-0,12	-0,17*	-0,04	-0,15*	0,57**	0,52***	0,48***	0,60***	0,45***	-		
12. CAPP-SR	-0,19	-0,18**	-0,22**	-0,04	-0,21**	0,57**	0,84***	0,84***	0,81***	0,79***	0,71***	-	
13. Alkoholio vartojimas	-0,11	-0,16*	-0,13*	-0,03	0,15*	0,57**	0,35**	0,33***	0,33***	0,32***	0,23**	0,37***	-

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,005$; *** $p < 0,001$. Požiūris į jėgos panaudojimą yra visų situacijų vertinimo vidurkinis balas. CAPP-SR - psichopatijos bruožų nustatymo klausimyno vidurkinis balas.

Kalbant apie II situaciją (kurioje vaizduojama perteklinė jėga), ji turi statistiškai reikšmingas sąsajas su visomis šešiomis CAPP-SR sritimis, bei bendru CAPP-SR ($r = -0,218$; $p = 0,001$) įverčiu. Tad perteklinės jėgos panaudojimą palankiai vertinę pareigūnai pasižymėjo papildomai pasižymėjo Aš ir Prieraišumo sritimis, lyginant su tais, kurie palankiai įvertino galimai neperteklinės jėgos naudojimą. Tad šie pareigūnai nesėkmingai formuoja stabilius tarpasmeninius ryšius (Prieraišumo sritis) ir turi save aukštinančių idėjų (Aš sritis). Taip pat palankus požiūris į perteklinės jėgos naudojimą siejasi ir su aukštesniu bendro psichopatiškumo įverčiu (CAPP-SR), t. y. kuo palankesni požiūri į perteklinės jėgos naudojimą pareigūnas turi, tuo labiau tikėtina, kad jis turės psichopatijos bruožų. Tad pareigūnai manantys, jog perteklinė jėga buvo panaudota tinkamai, pasižymi psichopatiškumu. Taigi, psichopatiškumu pasižyminčių pareigūnų palankus požiūris į visas pateiktas situacijas gali būti paveiktas tokių būdo savybių susijusių su psichopatiškumu: emocijų paviršutiniškumo ir nevaldymo civilio padėties atžvilgiu, didesnio impulsyvumo/neplanavimo kaip sureaguoti, savęs išaukštinimo idėjų (kaip galinčio taikyti jėgą prieš kitus).

Toliau 7 lentelėje matome, kad I ($r = -0,155$; $p = 0,19$) ir II ($r = -0,130$; $p = 0,049$) situacijų vertinimai turi neigiamą koreliacijos koeficientą su AUDIT testo gautu rezultatu. Tai reiškia, kad kuo palankesni požiūri į galimai neperteklinės ir perteklinės jėgos panaudojimą pareigūnas turi, tuo rizikingiau jis vartoja alkoholį ir atvirksčiai – kuo rizikingiau vartoja alkoholį, tuo palankesni požiūri turi. Taigi, respondentų alkoholio vartojimas siejasi su jų požiūriu į jėgos panaudojimą, kai ji yra galimai neperteklinė arba perteklinė, bet ne tada, kai panaudota jėga yra neperteklinė.

Pereinant prie psichopatijos sričių – jos visos turėjo statistiškai reikšmingų sąsajų ($p < 0,001$) tarpusavyje, bei su CAPP-SR bendru įverčiu (žr. lentelė 7). Tai reiškia, kad kuo pareigūnas labiau pasižymėjo psichopatiškumu, tuo labiau pasižymėjo ir bruožais iš Prieraišumo, Elgesio, Kognityvikos, Dominavimo, Emocijų, Aš sričių. Be to, esant išreikštai bent vienai sričiai yra tikėtina, kad ir kitos psichopatiškumo sritys pareigūno asmenybėje taip pat bus labiau išreikštos. Tad apibendrinus galima teigti, jog šio tyrimo dalyviams psichopatiškumo sritys visos dažniau pasireiškia bendrai, kaip asmeninė savybė - psichopatiškumas, nei atskiros kiekviena sritis atskirai.

Galiausiai, kuo rizikingiau pareigūnas vartoja alkoholį, tuo labiau jis turi išreikštas visas šešias CAPP-SR sritis, bei psichopatiškumą bendrai (CAPP-SR $r = 0,367$; $p < 0,001$). Tai reiškia, kad kuo pareigūnas rizikingiau vartoja alkoholį, tuo stipriau išreikštas jis turi šias asmenines savybes reprezentuojančias kiekvieną psichopatiškumo sritį: nesėkmingą stabilių tarpasmeninių ryšių formavimą (Prieraišumo sritis), impulsyvumą ir buvo nelinkę planuoti (Elgesio sritis), neturėjo lankstaus mąstymo (Kognityvikos sritis), tarpasmeninių sunkumų susijusių su statuso siekimu (Dominavimo sritis), bei negebėjo reguliuoti emocijų ir jas išgyveno paviršutiniškai (Emocijų sritis), bei turėjo save aukštinančių idėjų ir buvo orientuoti į save (Aš sritis), bei bendrai pasižymėjo psichopatijos bruožais (CAPP-SR rodiklis). Taip pat šios sąsajos veikia atvirkštine tvarka: kuo labiau

pareigūnas turėjo išreikštas šias psichopatijos sritis, tuo labiau probleminio alkoholio vartojimo rizikingumas pasireiškė.

3.3. Policijos pareigūnų požiūrio į jėgos panaudojimą prognoziniai veiksniai

Siekiant įvertinti, kokie veiksniai ir kaip gali prognozuoti pareigūnų situacijų vertinimą, buvo panaudotas daugialypės tiesinės ir paprastosios tiesinės regresijos metodai. 8 lentelėje galime matyti bendro požiūrio į jėgos panaudojimą (visų trijų situacijų vidurkinio balo) prognozinį modelį, kurį sudaro šie kintamieji: lytis, amžius, CAPP-SR ir alkoholio vartojimas. Bendrai šis modelis paaiškina 5% duomenų sklaidos.

8 lentelė. *Požiūrio į jėgos panaudojimą prognoziniai veiksniai.*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis		F	p	R ²
	Požiūris į jėgos panaudojimą				
	Beta (β)	p			
Lytis	0,08	0,290	3,28	0,012	0,05
Amžius	0,07	0,343			
CAPP-SR	-0,16	0,033			
Alkoholio vartojimas	-0,06	0,377			

Pastaba: Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Jame statistiškai reikšmingai prognozuojantis palankesnę požiūrį į jėgos panaudojimą yra tik CAPP-SR kintamasis ($\beta = -2,15$; $p < 0,008$). Tai reiškia, kad pateitame modelyje tik psichopatiškumas yra reikšmingas prognozuojant asmens palankų požiūrį į jėgos panaudojimą.

Kadangi 8 lentelėje matoma, kad tik psichopatiškumo kintamasis turėjo prognozinės reikšmės požiūriui į jėgos naudojimą, buvo pasirinkta ištirti kaip CAPP-SR vidurkinis balas gali prognozuoti požiūrį į jėgos panaudojimą (žr. 9 lentelė). Vėliau, remiantis reikšmingomis koreliacijomis buvo pasirinkta ištirti, ar atskiros CAPP-SR sritys gali prognozuoti požiūrį į neperteklinės, galimai perteklinės ir perteklinės jėgos panaudojimą atskirai (žr. 10 lentelė ir 4, 5 priedai).

9 lentelė. *Požiūrio į jėgos panaudojimą prognoziniai veiksniai.*

Nepriklausomas kintamasis	Priklausomas kintamasis		F	p	R ²
	Požiūris į jėgos panaudojimą				
	Beta(β)	p			
CAPP-SR	-0,21	<0,001	10,51	<0,001	0,04

Pastaba: Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Iš 9 lentelės matome, kad CAPP-SR prognozuoja požiūrį į jėgą ($\beta = -0,21$; $p < 0,001$). Tai reiškia, jog psichopatiškumas atskirai prognozuoja palankų požiūrį į jėgos panaudojimą.

Iš 10 lentelės matome (pateikta žemiau), jog požiūrį į perteklinės jėgos naudojimą gali prognozuoti bendras CAPP-SR sričių modelis, kuris paaiškina 6% duomenų sklaidos. Visgi kalbant apie visas šešias sritis atskirai (kai kitos yra kontroliuojamos) – nei vienos jų turėjimas negali reikšmingai prognozuoti, jog pareigūnas įvertins perteklinį jėgos panaudojimą palankiai.

10 lentelė. *Požiūrio į perteklinės jėgos panaudojimą prognoziniai veiksniai.*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis		F	p	R ²
	Požiūris į II situaciją				
	Beta(β)	p			
Prieraišumas	-0,11	0,277	2,27	0,038	0,06
Elgesys	-0,12	0,223			
Kognityvika	-0,04	0,708			
Dominavimas	0,05	0,637			
Emocijos	0,04	0,721			
Aš	-0,10	0,266			

Pastaba: Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

3.4. Policijos pareigūnų alkoholio vartojimo rizikingumo prognoziniai veiksniai

Įvertinti, kokie veiksniai gali nuspėti pareigūnų alkoholio vartojimą buvo panaudotas daugialypės tiesinės regresijos metodas.

Visgi visus modelyje esančius kintamuosius kontroliuojant, tik Emocijų CAPP-SR sritis gali prognozuoti, jog pareigūnas bus linkęs į rizikingesnį alkoholio vartojimą. Tai reiškia, jog pareigūnui patiriant emocinių sunkumų, tokių, kaip paviršutiniškas jų jautimas ar sunkumas jas kontroliuoti, jis bus linkęs į rizikingesnį alkoholio vartojimą.

11 lentelė. *Alkoholio vartojimo prognoziniai veiksniai apimantys lytį, amžių ir psichopatiškumą.*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis		F	p	R ²
	Alkoholio vartojimo rizikingumas				
	Beta(β)	p			
Lytis	-0,23	<0,001	16,94	<0,001	0,18
Amžius	-0,13	0,038			
CAPP-SR	0,29	<0,001			

Pastaba: Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Iš 11 lentelės galime matyti, jog alkoholio vartojimo rizikingumą gali nuspėti bendras lytis, amžius ir psichopatiškumas ($F = 16,94$; $p < 0,001$), kuris paaiškina 18% duomenų sklaidos. Tai reiškia, kad 18 procentų tyrimo imties vyriškos lyties, jaunesnių policijos pareigūnų, turinčių psichopatiškumo savybių yra linkę į rizikingesnį alkoholio vartojimą.

4. REZULTATŲ APTARIMAS

Šio darbo tikslas buvo ištirti, kokia yra psichopatijos bruožų raiška policijos pareigūnų ir policijos mokyklos kursantų (toliau – pareigūnų) imtyje ir šių bruožų ryšius su pareigūnų alkoholio vartojimu bei požiūriu į perteklinės jėgos naudojimą.

Atsakant į pirmą tyrimo klausimą, rezultatai rodo, kad psichopatiškumo pasireiškimas skiriasi tarp lyčių: Prieraišumo, Emocijų, Elgesio, Dominavimo ir Kognityvikos sritys, bei bendras CAPP-SR įvertis labiau išreikšti tarp pareigūnų vyrų. Kalbant apie Kognityvikos sritį, šį rezultatą patvirtina Bulla ir bendraautorius (2021) tyrimas, kuriame Kognityvinių rūpesčių konstruktas turėjo neigiamų sąsajų su slopinimo mechanizmu, prognozuojančiu agresijos pasireiškimą išskirtinai tik vyrų, turinčių psichopatijos bruožų, imtyje. Kitas tyrimas Pink ir kt. (2022) patvirtina gautus Aš ir Dominavimo srities rezultatus, susijusius su palankesniu požiūriu į jėgos naudojimą, kadangi tyrime buvo rasta, jog nepagrįstai aukštas savęs vaizdas/savęs matymas turi teigiamų sąsajų su agresijos pasireiškimu. Kalbant apie Emocijų, Prieraišumo sritis, tyrimas, kurį atliko Luke ir bendra autoriai (2022), patvirtina, jog šios sritys siejasi su palankesniu jėgos naudojimo vertinimu, kadangi sumažėjęs jautrumas moralės normoms dėl prastesnio santykio su kitais kūrimo ir mažesnio empatiškumo, paaiškina psichopatijos bruožus turinčių asmenų polinkį į jėgos naudojimą prieš kitus asmenis.

Tęsiant apie situacijų vertinimą – vyrai I, III ir bendrai visas situacijas vertino panašiai, kaip ir moterys, tačiau skirtumas išryškėjo lyginant grupių vertinimą II situacijoje, kuri reprezentuoja perteklinės jėgos naudojimą (kai tuo tarpu I ir III situacijos buvo apie neperteklinį ir galimai neperteklinį jėgos naudojimą). Vyrų pareigūnai vertino šią situaciją palankiau, lyginant su moterimis pareigūnėmis.

Mūsų tyrimo rezultatai taip pat atskleidė, kad pareigūnai vyrai buvo labiau linkę į rizikingesnę alkoholio vartojimą, lyginant su moterimis pareigūnėmis. Šiuos rezultatus patvirtina ir literatūra, kadangi dažnai pastebima, jog vyrai yra labiau linkę į alkoholio vartojimą ir vartoja jį dažniau, nei moterys (Goh et al., 2022; Orlandi et al., 2021).

Koreliacinėje analizėje atrasta daug reikšmingų ryšių tarp tiriamų kintamųjų, tačiau bus aptariamos tik psichopatiškumo, alkoholio vartojimo ir požiūrio į jėgos panaudojimą sąsajos, kurios yra aktualios išsikeltam klausimui. Buvo rasta, jog II situacijos vertinimas turi sąsajų su psichopatiškumu. Tad pareigūnai, palankiau vertinę situaciją su perteklinės jėgos naudojimu pasižymėjo nesėkmingu tarpasmeninių santykių formavimu, savęs išaukštinimu, impulsyvumu, nelanksčiu mąstymu, statuso siekimu, yra išgyvenantys paviršutiniškas emocijas ir/ar turintys sunkumą jas kontroliuoti. Bendrai tariant, kuo palankiau pareigūnas vertino II situaciją, tuo labiau tikėtina, kad jis turės išreikštus psichopatijos bruožus. Taip gali būti dėl psichopatiškumo ryšio su išgyvenamų emocijų paviršutiniškumu, bei jų nevaldymu (dėl to pareigūnas gali nebūti empatiškas civiliui, arba pajauti intensyvias emocijas ir jas neadekvačiai išreikšti, pavyzdžiui, agresiją reikšti

per jėgą), didesnio impulsyvumo ir neapgalvojimo, kaip sureaguoti, galiausiai, dėl dominavimo siekio ir savęs išaukštinimo idėjų (kaip galinčio taikyti jėgą prieš kitus). Šie rezultatai turi teorinį pagrindą: visos psichopatinės savybės gali suaktyvėti, kai asmuo, turintis psichopatinių savybių užima lyderio poziciją (o taip gali jaustis pareigūnai, kadangi jiems yra suteikta teisė esant reikalui panaudoti jėgą prieš civilius asmenis), be to, jo priešiškus išaugą (Kranefeld, 2023). Preston ir kt. (2021) tyrime kalbama apie psichopatiškų savybių turinčių pareigūnų retesnę prosocialų elgesį, tad tai taip pat gali sietis su šiuo tyrime gautais rezultatais, kadangi jėgos panaudojimas nėra laikomas prosocialiu konflikto sprendimo būdu. Kiti svarbūs ryšiai pasireiškia tarp II situacijos vertinimo ir alkoholio vartojimo rizikingumo, kadangi kuo palankiau pareigūnas vertino II situaciją, tuo labiau tikėtina, jog jis turės aukštesnę alkoholio vartojimo įvertį. Šie rezultatai gali būti apie rizikingiau vartojančių pareigūnų savikontrolės trūkumą, kadangi Zavala ir Kurtz (2017) tyrime teigiama, jog alkoholi vartojantys pareigūnai turi tokį trūkumą. Kalbant apie šiuo tyrime gautas alkoholio vartojimo ir požiūrio į jėgą sąsajas, šis ryšys irgi gali būti apie savikontrolės trūkumą: jeigu situacija pasirodo, kaip sunki suvaldyti – pareigūnui su žema savikontrolė priimtinesniu sprendimo būdu gali atrodyti pats primityviausias – jėgos panaudojimas.

Tiriant trečią tyrimo klausimą paaiškėjo, jog vyriška lytis, jaunesnis amžius, rizikingesnis alkoholio vartojimas ir psichopatiškumas kartu gali prognozuoti palankesnę požiūrį į jėgos panaudojimą. Iš dalies tai gali patvirtinti tyrimo Falkenbach ir kt. (2018) rezultatai, kuriuose teigiama jog psichopatiškumo bruožai gali būti prognozuoti agresijos demonstravimo ir didesnio svaigalų vartojimo polinkį. Įdomu tai, jog Falkenbach ir kt. tyrimo dalyviai buvo išskirtinai tik vyrai, tad jų gauti rezultatai atspindi šio modelio rezultatus. Visgi šioje grupėje kintamųjų tik psichopatiškumas statistiškai reikšmingai prognozuoja palankų požiūrį į jėgos panaudojimą. Tai gali būti apie psichopatiškumu pasižymčių asmenų dažnai patiriamas emocijų reiškimo, jų jautimo, bei valdymo, sėkmingų tarpasmeninių santykių sunkumus, polinkį į impulsyvumą, savo poreikių patenkinimo neatidėliojimą (Brazil & Forth, 2016; Cooke et. al., 2012; Hare, 1980; Selbom et. al., 2021).

Patikrinus, kaip požiūrį į galimai neperteklinę, neperteklinę ir perteklinę jėgą prognozuoja atskiros psichopatiškumo sritys pastebėta, jog požiūrio į galimai neperteklinę jėgą psichopatiškumo sritys neprognozuoja. Tai reiškia, kad visiems, tiek psichopatiškumu pasižymintiems, tiek nepasižymintiems tiriamiesiems ši situacija atrodė pakankamai panašiai. Požiūrį į perteklinę jėgą bendrai visos sritys kartu prognozavo, tokį rezultatą patvirtina psichopatinėmis savybėmis pasižyminčių asmenų patyrimai aptarti pastraipoje aukščiau (Brazil & Forth, 2016; Cooke et. al., 2012; Hare, 1980; Selbom et. al., 2021). Taip pat pareigūno priimama lyderio pozicija gali turėti reikšmės: save matant tokioje pozicijoje pareigūno psichopatiškumas gali reikštis labiau piktybiškai (Kranefeld, 2023), pavyzdžiui per suvokimą, jog visi yra nusipelnę atsako už netinkamą jų elgesį, kuris gali vesti į palankų požiūrį apie perteklinės jėgos naudojimą.

Kalbant apie požiūrį į neperteklinės jėgos situaciją, bendrai visos psichopatiškumo sritys jo prognozuoti negali. Tai, vėlgi, reiškia, jog visi tyrimo dalyviai šią situaciją įvertino gana panašiai. Visgi šioje kintamųjų grupėje Prieraišumo sritis yra svarbi, kadangi kontroliuojant kitas sritis, ji viena gali prognozuoti nepalankų požiūrį į neperteklinės jėgos naudojimą. Tai reiškia, jog pareigūnams atrodė, jog panaudotos jėgos yra per daug tokioje situacijoje. Kadangi Prieraišumo srities sunkumai yra apie tarpasmenines problemas, kaip nesėkmės formuojant šiltus, grįstus abipusiu pasitikėjimu artimus ryšius (Cooke et al., 2012), tai patiriantiems pareigūnams gali būti sunku įvertinti tarpasmeninių santykių ribas, tad ir vaizduojama jėga galėjo pasirodyti jas peržengianti.

Tiriant ketvirtą tyrimo klausimą buvo rasta, jog vyriška lytis, jaunas amžius ir psichopatiškumas prognozuoja alkoholio vartojimą. Tai gali reikšti, jog alkoholio vartojimas yra tarsi patiriamų emocinių sunkumų įveika, kitaip tariant, „trumpalaikis pabėgimas“ ar mėginimas slopinti patiriamus sunkumus. Žinant, kad psichopatinė broožų turinčiam asmeniui kokybiškai komunikuoti su kitais nepažįstant savo ar aplinkinių emocijų yra sunku, alkoholis gali tapti tarsi išėjimu, kuri vartojimo momentu gali prislopinti šiuos sunkumus. Tai patvirtina keletas tyrimų (Falkenbach et al., 2018; Karmer et al., 2022; Thomson et al., 2020). Dažniausiai tyrinėjant psichopatiškumo ir alkoholio vartojimo ryšį yra kalbama apie prastą savikontrolės mechanizmą, kaip vedantį į greitą iškilusių poreikių patenkinimą, neplanavimą. Kalbant apie vyriškos lyties ir jauno amžiaus sąsajas su alkoholio vartojimu, Temmen ir Crockett (2020) tyrime aptariami gauti rezultatai, kurie sutampa su mūsų tyrimo rezultatais: jauni vyrai buvo linkę į alkoholio vartojimą labiau, lyginant su jaunomis moterimis, o jų svaiginimosi motyvu įvardijamas organizacijoje patiriamas stresas. Taigi, alkoholio vartojimo imamas, kaip įveikos mechanizmo nemaloniems išgyvenimams.

Tyrimo ribotumai ir gairės tolimesniems tyrimams. Atliktas tyrimas turi keletą ribotumų, kurie galėjo turėti įtakos tyrimo rezultatams. Tikėtina, jog tyrimą atliekant su didesne tiriamųjų intimi koreliaciniai ir prognoziniai ryšiai būtų stipresni. Taip pat būtų naudinga atlikti išsamesnį palyginimą tarp pareigūnų amžiaus grupių ir įvertinti, ar skiriasi jų psichopatiškumo išreikštumas, bei požiūris į perteklinės jėgos naudojimą bėgant metams ir paieškoti veiksnių, kurie lemia skirtumą, jei toks yra. Dar vienas šio tyrimo ribotumas yra per mažas atsižvelgimas į pareigūnų darbovietę, kadangi tikėtina, jog rezultatai būtų kitokie tiriant, pavyzdžiui, tik tuos pareigūnus, kurie turi galimybę panaudoti jėgą, tad jų asmeninis patyrimas, emocinis fonas gali būti svarbūs veiksniai tiriant požiūrį į perteklinės jėgos naudojimą policijos darbe.

Šio tyrimo rezultatai gali būti netikslūs ir juose gali pasireikšti šališkumai, kadangi tyrime naudojami tik savęs įsivertinimo klausimai. Tai galėtų būti pagrindas tokiems šališkumams, kaip socialinio pageidaujamumo šališkumas (angl. *social desirability bias*) – tendencija į klausimus atsakyti taip, kad jie būtų įvertinti palankiai, bei paklausos charakteristikos šališkumas (angl. *demand characteristics bias*) – kai tiriamieji suformuoja tyrimo tikslo interpretaciją ir sąžiningai pateikia

atsakymus, kurie atitiktų suformuotą tikslą. Tad dar viena praktinė rekomendacija tolesniems tyrimams – pasiremti pareigūnų elgesio stebėjimo duomenimis, bei apklausti jų artimuosius ir/ar kolegas apie jų elgesį.

Kalbant apie tyrimo metodus, pareigūnų požiūriui į perteklinės jėgos naudojimą rekomenduotina pasirinkti universalesnį, labiau patikrintą instrumentą, kadangi pasirinktos naudoti dvi situacijos buvo sukurtos tyrimo autorės (remiantis realiais įvykiais), tad galbūt pateikus daugiau situacijų, kurios būtų aktualios policijos pareigūnams būtų įmanoma gauti rezultatus labiau atspindinčius realybę ir tikrąjį pareigūnų požiūrį. Taip pat būtų svarbu pasirinkti kuo neutraleresnes situacijas tam, kad būtų išvengta šališko jų vertinimo. Pavyzdžiui, vienoje iš situacijų vaizduojamas įvykis yra garsiai nuskambėjęs Lietuvos žiniasklaidoje, tad įvykį atpažinę pareigūnai galėjo būti šališki jį vertindami. Dar vieną situaciją vertinę pareigūnai galėjo būti šališki, kadangi pasirinkta jautri tema pastarųjų metų įvykių kontekste – moters kaukės nedėvėjimas restorane. Žinant, jog yra dalis žmonių nepritarianti buvusioms karantino taisyklėms, šią situaciją jie taip pat galėjo įvertinti šališkai. Rekomenduotina tolesniuose tyrimuose įtraukti tokius konstruktus, kaip tarpasmeniniai santykiai su kolegomis, bei savęs vertinimas, kadangi užsienio tyrimuose yra rasta reikšmingų sąsajų tarp psichopatiškumo, netinkamo jėgos panaudojimo, bei nekokybiško santykio su kolegomis, savęs matymo, kaip lyderio. Galiausiai, būtų naudinga sužinoti kaip tyrime analizuoti kintamieji pasireiškia užsienio pareigūnų imtyse, su tikslu, jog atradus reikšmingų skirtumų tarp skirtingų šalių imčių tai suteiktų galimybę keistis informacija: pritaikyti kitų šalių praktiką, naudojamą asmenis priimant į policijos pareigūnų pareigas Lietuvoje arba atradus, jog užsienyje gaunami rezultatai yra ne tokie palankūs, parekomenduoti naudotis Lietuvos metodais, tad tai galėtų paskatinti šalių bendradarbiavimą šiuo klausimu.

Apibendrinant tyrimo ribotumus ir tolimesnių tyrimų kryptis, galima teigti, jog net ir atradus reikšmingų ryšių tarp pareigūnų lyties, psichopatiškumo, jų alkoholio vartojimo ir požiūrio į perteklinės jėgos panaudojimą policijos darbe, jis sukėlė ir nemažai klausimų, į kuriuos būtų įmanoma atsakyti tik atliekant tolimesnius šios srities tyrinėjimus.

5. IŠVADOS

1. Vyrai pareigūnai turi palankesnę požiūrį į jėgos naudojimą policijos darbe ir yra labiau linkę į rizikingą alkoholio vartojimą;
2. Rizikingiau vartojantys alkoholį pareigūnai turi palankesnę požiūrį į jėgos panaudojimą darbe;
3. Didėjant pareigūnų psichopatiškumo įverčiui jų požiūris į jėgos panaudojimą policijos darbe tampa palankesnis;
4. Pareigūnų psichopatiškumas prognozuoja jų palankesnę požiūrį į perteklinės jėgos naudojimą policijos darbe;
5. Vyriška lytis, jaunas amžius ir psichopatiškumas prognozuoja rizikingesnę policijos pareigūnų alkoholio vartojimą.

LITERATŪRA

1. Bakker, A. B., & Heuven, E. (2006). Emotional dissonance, burnout, and in-role performance among nurses and police officers. *International Journal of Stress Management*, 13(4), 423-440. <https://doi.org/10.1037/1072-5245.13.4.423>
2. Brazil, K.J., Forth, A.E. (2016). Hare Psychopathy Checklist. In: Zeigler-Hill, V., Shackelford, T. (eds) *Encyclopedia of Personality and Individual Differences*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-28099-8_1079-1
3. Bulla, B. A., Smith, N. S., Preston, O., Capron, D., & Anestis, J. (2021). The indirect effects of psychopathy on trait aggression through anxiety sensitivity across genders. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 30(2), 207–225. <https://doi.org/10.1080/10926771.2020.1866134>
4. Carabellese, F., Felthous, A. R., La Tegola, D., Rossetto, I., Montalbò, D., Franconi, F., & Catanesi, R. (2019). Psychopathy and female gender: phenotypic expression and comorbidity; a study comparing a sample of women hospitalized in Italy's maximum security facility with women who were criminally sentenced and imprisoned. *Journal of Forensic Sciences*, 64(5), 1438–1424. <https://doi.org/10.1111/1556-4029.14039>
5. Cohen, J. (1992). A power primer. *Psychological Bulletin*, 112(1), 155–159. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-2909.112.1.155>
6. Cojean, S., Combalbert, N., & Taillandier-Schmitt, A. (2020). Psychological and sociological factors influencing police officers' decisions to use force: a systematic literature review. *International Journal of Law and Psychiatry*, 70, 101569. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2020.101569>
7. Cooke, D. J., Hart, S. D., Logan, C., & Michie, C. (2012). Explicating the construct of psychopathy: development and validation of a conceptual model, the Comprehensive Assessment of Psychopathic Personality (CAPP). *International Journal of Forensic Mental Health*, 11(4), 242–252. <https://doi.org/10.1080/14999013.2012.746759>
8. Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(1), 113-126. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.44.1.113>
9. Donner, C. M., & Jennings, W. G. (2014). Low self-control and police deviance: applying Gottfredson and Hirschi's general theory to officer misconduct. *Police Quarterly*, 17(3), 203–225. <https://doi.org/10.1177/1098611114535217>
10. Falkenbach, D. M., Glackin, E., & McKinley, S. (2018). Twigs on the same branch? Identifying personality profiles in police officers using psychopathic personality traits. *Journal of Research in Personality*, 76, 102–112. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2018.08.002>

11. Falkenbach, D., McKinley, S., & Larson, F. (2017). Two sides of the same coin: psychopathy case studies from an urban police department. *Journal of Forensic Psychology Research and Practice*, 17(5), 1-19. <https://doi.org/10.1080/24732850.2017.1378860>.
12. Gardner, J. F., Varela, J. G., Scogin, F. R., & Boccaccini, M. T. (2011). Association between the Inwald Personality Inventory Interpersonal Conflict Measures and Perceived Quality of Law Enforcement Officer Response to Domestic Disturbances, *Journal of Forensic Psychology Practice*, 11(1), 42-60. <https://doi.org/10.1080/15228932.2011.521725>
13. Geller, W. A. & Toch, H. (Eds.) (1995). *And justice for all. Understanding and controlling police abuse of force*. Washington, D. C.: Police Executive Research Forum.
14. Goh, C. M. J., Asharani, P. V., Abdin, E., Shahwan, S., Zhang, Y., Sambasivam, R. ... Subramaniam, M. (2022) Gender differences in alcohol use: a nationwide study in a multiethnic population. *International Journal of Mental Health and Addiction*. <https://doi.org/10.1007/s11469-022-00921-y>
15. Grigoras, M., & Wille, B. (2017). Shedding the light on the dark side: associations between the dark triad and the DSM-5 maladaptive trait model. *Personality and Individual Differences*, 104, 516-521. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.09.016>
16. Hare, R. D. (1980). A research scale for the assessment of psychopathy in criminal populations. *Personality and Individual Differences*, 1, 111–119. http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-28099-8_1079-1
17. Hare, R. D., Hart, S. D., & Harpur, T. J. (1991). Psychopathy and the DSM-IV criteria for antisocial personality disorder. *Journal of Abnormal Psychology*, 100(3), 391-398. <http://dx.doi.org/10.1037/0021-843X.100.3.391>
18. Janonienė, R., Štelemėkas, M., Tarvydienė, N., Kairys, J. ir Varvuolytė, S. (2016). *Trumposios intervencijos: alkoholio vartojimo įpročių patikros ir pagalbos teikimo rekomendacijos*. Vilnius: Higienos institutas.
19. Johnston, D. (2001). Behind the corporate veil: using corporate entities for illicit purposes. France: OECD Publications. <https://doi.org/10.1787/9789264195608-en>
20. Karmer, M. P., Peterson, R., Willis, E. A., Leary, A. V., Magri, T., Cora, J. L., & Dvorak, R. D. (2022). Psychopathy and protective behavioral strategies: PBS mediates the relationships between primary and secondary psychopathy and alcohol consumption and problems, *Interpersonal and Biological Processes*, 85(3). <https://doi.org/10.1080/00332747.2022.2052557>
21. Kazlauskas, E., Kuodienė, V. Skerytė-Kazlauskienė, M. ir Starinskaitė, I. (2009). Policijos pareigūnų patiriamas trauminis stresas. *Visuomenės sveikata*, 3(46), 57-63.

22. Klockars, C. B., Ivkovich, S. K., Harver, W. E., & Haberfeld, M. R. (2000). The measurement of police integrity. *National Institute of Justice*, 1-11.
23. Kop, N. (1999). Burnout, job stress and violent behaviour among Dutch police officers. *Work & Stress*, 13(4), 326-340. <https://doi.org/10.1080/02678379950019789>
24. Kranefeld, I. (2023). Psychopathy in positions of power: The moderating role of position power in the relation between psychopathic meanness and leadership outcomes. *Personality and Individual Differences*, 200, 111916. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2022.111916>
25. Lietuvos Respublikos policijos įstatymas. (2000). *Valstybės žinios*. Nr. VIII-2048.
26. Luke, D. M., Neumann, C. S., & Gawronski, B. (2022). Psychopathy and moral-dilemma judgment: an analysis using the four-factor model of psychopathy and the CNI Model of moral decision-making. *Clinical Psychological Science*, 10(3), 553-569. <https://doi.org/10.1177/21677026211043862>
27. Maguire, E. R., & Duffee, D. (Eds). (2015). *Criminal justice theory: explaining the nature and behaviour of criminal justice*. New York: Routledge.
28. McWilliams, N. (2014). More simply human: on the universality of madness. *Psychosis*, 7(1), 63–71. <https://doi.org/10.1080/17522439.2014.885557>.
29. Mooney, R., Ireland J. L., & Lewis, M. (2019). Understanding interpersonal relationships and psychopathy. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 30(4), 658-685. <https://doi.org/10.1080/14789949.2019.1615102>
30. Niñerola, J., Figueras, A., Higuera, E., Vilardell, J., Melero, A. & Solé, M.A. (2014). Revised NEO personality inventory normative data for catalan police officer selection: A preliminary study, *Personality and Individual Differences*, 60, S68. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2013.07.299>
31. Orlandi, M., Rosseli, M., Pellegrino, A., Boddi, M., Stefani, L., Toncelli, L., & Modesti, P. A. (2021). Gender differences in the impact on physical activity and lifestyle in Italy during the lockdown, due to the COVID-19 pandemic. *Nutrition, Metabolism and Cardiovascular Diseases*, 31(7), 2173-2180. <https://doi.org/10.1016/j.numecd.2021.03.011>
32. Patrick, C. J., Fowles, D. C., & Krueger, R. F. (2009). Triarchic conceptualization of psychopathy: developmental origins of disinhibition, boldness, and meanness. *Development and Psychopathology*, 21(3), 913-938. <https://doi.org/10.1017/s0954579409000492>
33. Pechorro, P., Curtis, S., DeLisi, M., Maroco, J., & Nunes, C. (2022). Dark Triad psychopathy outperforms self-control in predicting antisocial outcomes: A structural equation modeling approach. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*, 12(6), 549-562. <https://doi.org/10.3390/ejihpe12060041>

34. Pink, J., Snowden, R. J., Price, M. J., Kocsondi, A., Lawrence, C., Stephens, P., White, L., & Gray, N. S. (2022). Refining the relationship between psychopathy, aggression, and rule-breaking by gender: A comparison of the triarchic and septarchic models of psychopathy. *Personality and Individual Differences, 185*. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.111282>
35. Podsakoff, P. M., Ahearne, M., & Mackenzie S. B. (1997). OCB and the quantity and quality of work group performance. *Journal of Applied Psychology, 82*(2), 262–270.
36. Preston, O. C., Anestis, J. C., Watts, A. L., Bulla, B. A., Harrop, T. M., Laare, J. R., & Lilienfeld, S. O. (2021). Psychopathic personality traits in the workplace: implications for interpersonally- and organizationally-directed counterproductive and citizenship behaviors. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 44*(3), 591-607. <https://doi.org/10.1007/s10862-021-09918-8>
37. Rehm, J. (2011). The risks associated with alcohol use and alcoholism. *Alcohol Research & Health, 34*(2), 135–143.
38. Rehm, J., Mathers, C., Popova, S., Thavorncharoensap, M., Teerawattananon, Y., & Patra, J. (2009). Global burden of disease and injury and economic cost attributable to alcohol use and alcohol-use disorders. *The Lancet, 373*(9682). 2223-2233. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(09\)60746-7](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(09)60746-7)
39. Roberts, R. M., Tarescavage, A. M., Ben-Porath, Y. S., & Roberts, M. D. (2018). Predicting postprobationary job performance of police officers using CPI and MMPI–2–RF test data obtained during preemployment psychological screening. *Faculty Bibliography, 101*(5), 544-555. <https://doi.org/10.1080/00223891.2018.1423990>
40. Sanford, J. S., & Arrigo, B. A. (2007), Policing and psychopathy: the case of Robert Philip Hanssen. *Journal of Forensic Psychology Practice, 7*(3). 1-31. https://doi.org/10.1300/j158v07n03_01
41. Saunders, J. B., Aasland, O. G., Babor, T. F., de la Fuente, J. R., & Grant, M. (1993). Development of the alcohol use disorders identification test (AUDIT): WHO collaborative project on early detection of persons with harmful alcohol consumption-II. *Addiction, 88*(6), 791-804. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.1993.tb02093.x>
42. Sellbom, M., Liggins, C., Laurinaitytė, I. & Cooke, D. J. (2021). Factor structure of the Comprehensive Assessment of Psychopathic Personality-Self-Report (CAPP-SR) in community and offender samples. *Psychological Assessment, 33*(10), 927-939. <https://doi.org/10.1037/pas0001029>.
43. Spear, L. P. (2018). Effects of adolescent alcohol consumption on the brain and behaviour. *Nature Reviews Neuroscience, 19*(4), 197–214. <https://doi.org/10.1038/nrn.2018.10>

44. Stansfield, R. (2022). Police–community relations, excessive force, and community stress: Evidence from a community survey. *Psychology of Violence, 12*(4), 201–210. <https://doi.org/10.1037/vio0000404>
45. Šalkauskaitė, A., Valickas, G. Griekšienė, R. ir Rukšėnas, O. (2015). Policijos pareigūnų sprendimų priėmimas kritinėmis aplinkybėmis, *Kriminologijos studijos, 3*(3) 29-58. <https://doi.org/10.15388/crimlithuan.2015.3.8949>.
46. Štelemėkas, M., Grincaitė, M. ir Miščikienė, L. (2021) *Alkoholio vartojimo daromos ekonominės žalos sveikatai ir ūkiui vertinimas: mirtingumo ir prarasto produktyvumo analizė*. Tyrimo ataskaita. 1-21. Internetinė prieiga: https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/NTAKD%20alkoholio%20zalos%20sveikatai%20vertinimas%202021_11_30.pdf
47. Tarescavage, A. M., Corey, D. M. & Ben-Porath, Y. S. (2015) Minnesota Multiphasic Personality Inventory-2 - Restructured Form (MMPI-2-RF) predictors of police officer problem behavior. *Assessment, 22*(1), 116–132. <https://doi.org/10.1177/1073191114534885>
48. Temmen, C. D., & Crockett, L. J. (2020) Relations of stress and drinking motives to young adult alcohol misuse: variations by gender. *Journal of Youth and Adolescence, 49*, 907–920. <https://doi.org/10.1007/s10964-019-01144-6>
49. Thomson, N., Galusha, C., Wheeler, E., Ingram, L., & Vassileva, J. (2020). Psychopathy mediates the link between drug abuse and violence for NGRI acquittees. *Biological Psychiatry, 87*(9), S327–S328. <https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2020.02.841>
50. Valickas, G. ir Vabolytė, K. (2002). Policijos pareigūnų patiriamas stresas. *Psichologija, 37*-53.
51. Wilsnack, R., Wilsnack, S. C., Kristjanson, A. F., Vogeltanz-Holm, N. D., & Gmel, G. (2009). Gender and alcohol consumption: patterns from the multinational GENACIS project. *Addiction, 104*(9), 1487-1500. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2009.02696.x>
52. Zavala, E., & Kurtz, D. L. (2017). using gottfredson and hirschi's a general theory of crime to explain problematic alcohol consumption by police officers: a test of self-control as self-regulation. *Journal of Drug Issues, 47*(3), 505–522. <https://doi.org/10.1177/0022042617706893>
53. Žukauskienė, R. ir Barkauskienė, R. (2006). Lietuviškosios NEO PI-R versijos psichometriniai rodikliai. *Psichologija, 7*-21. <https://doi.org/10.15388/Psichol.2006..4320>

PRIEDAI

1 priedas. Informuoto sutikimo forma.

Gerbiamas(-a) respondente,

*Esu Gabrielė Glušauskaitė, Vilniaus universiteto antro kurso Teisės psichologijos magistro programos studentė. Šiuo metu rašau baigiamąjį magistro darbą, kurio tikslas yra ištirti, kokiais asmenybės bruožais pasižymi pareigūnai ir kaip šie bruožai susiję su pareigūnų alkoholio vartojimu bei požiūriu į jėgos naudojimą tarnybos metu. Darbo vadovė - prof. dr. Ilona Laurinaitytė. Tyrime kviečiu dalyvauti **policijos pareigūnus ir policijos mokyklos kursantus.***

Atsakymai į anketos klausimus gali užtrukti iki 20 minučių. Dalyvavimas apklausoje yra anonimiškas, t. y. jokia asmens tapatybę identifikuojanti informacija nebus renkama, o tyrime pateikta informacija išliks konfidenciali. Tyrimo metu surinkti duomenys bus naudojami tik moksliniais tikslais, jie bus aptariami tik apibendrinti.

Jei turite klausimų, pageidaujate detalesnės informacijos apie atliekamą tyrimą arba norėsite susipažinti su apibendrintais rezultatais, kreipkitės į tyrimo vykdytoją Gabrielę Glušauskaitę, el. pašto adresu gabriele.glusauskaite@fsf.stud.vu.lt.

Jei sutinkate dalyvauti tyrime, prašome pradėti.

2 priedas. Anketos klausimai ir kita stimulinė medžiaga tyrimo dalyviams.

I DALIS. Demografiniai klausimai

Jūsų lytis

- Moteris
- Vyras
- Nenoriu atsakyti

Jūsų amžius

Įrašykite: _____

Pažymėkite padalinį, kuriame dirbate (miesto/įstaigos nurodyti nereikia) arba nurodykite Lietuvos policijos mokyklą, jei šiuo metu esate policijos kursantas/-ė:

- Reagavimo valdyboje
- Viešosios tvarkos valdyboje
- Kelių policijos skyriuje
- Operatyvaus valdymo skyriuje
- Administracinių nusižengimų bylų nagrinėjimo skyriuje
- Esu Lietuvos policijos mokyklos kursantas/-ė
- Kita

II DALIS

Instrukcija: Šioje anketos dalyje bus pateikiami klausimai apie Jūsų alkoholio vartojimo įpročius. Kiekvienam teiginiui pasirinkite atsakymą, kuris geriausiai apibūdina Jūsų įpročius. Čia nėra teisingų ar klaidingų atsakymų, tiesiog pasirinkite atsakymą, kuris geriausiai apibūdina Jūsų įpročius.

Informacija, reikalinga 2 ir 3 klausimams (*SAV – standartinis alkoholio vienetas*):
Standartinis alkoholio vienetas – SAV. 1 SAV yra: 200ml alaus; 100ml vyno (11-13 proc.) 60ml spirituoto vyno (18 proc.) 25ml stipraus gėrimo (40 proc.) 8 SAV yra 750ml vyno butelyje (11-13 proc.)

(AUDIT klausimynas)

III DALIS

Instrukcija: Šis klausimynas susideda iš teiginių, kuriuos įvairūs žmonės gali naudoti savęs apibūdinimui.

Kiekvienam teiginiui pasirinkite atsakymą, kuris Jus geriausiai apibūdina. Čia nėra teisingų ar klaidingų atsakymų, tiesiog pasirinkite atsakymą, kuris Jus geriausiai apibūdina.

(CAPP – SR klausimynas)

IV DALIS

Žemiau pateiktos 3 situacijos. Įvertinkite jas pažymėdami, Jūsų nuomone, tinkamus atsakymų variantus į žemiau pateiktus klausimus.

1. Policijos pareigūnai A ir B paprašo kelkraštyje sustoti automobiliu važiuojantį vairuotoją. A ir B, priėję prie automobilio, teigia, kad C vairuodamas kalbėjo telefonu, todėl jis pažeidė kelių eismo taisykles. C teigė, jog telefoną jis tik laikė rankoje, nes klausėsi muzikos automobilyje. Ginčas tarp pareigūnų ir vairuotojo vyko apie 3 minutes. A paprašius pateikti dokumentus, C pradėjo keiktis, įžeidinėti pareigūnus, todėl A suėmė C už riešo (toje rankoje buvo laikomas automobilio techninis pasas) ir prispaudė prie automobilio lango rėmo. Tada paragino C atidaryti duris bei grasino, kad bus panaudotos priemonės, jei šis priešinsis. A ir B ragino toliau vairuotoją išlipti iš automobilio bei teigė, kad šis galimai yra apsvaigęs, nors išoriškai jokių požymių nesimatė. Po kurio laiko pareigūnai A ir B vairuotoją C jėga ištempė lauk, o C tam priešinosi. Pareigūnai grasino panaudoti ašarines dujas, jei C nepaklus.
2. Du policijos pareigūnai pastebėjo vyrą M, bandantį įsilaužti į automobilį. Pamatę pareigūnus M pradėjo bėgti. Pareigūnai jį vijosi apie pusę kilometro, kol sučiupo M jam smogdami ir parversdami ant žemės. Po to, kai M buvo pargriautas, jis muistėsi, tarsi bandytų išsivaduoti. Abu pareigūnai porą kartų smogė M į pilvą.
3. Karantino metu moteris L be kaukės įėjo į restoraną. Restorano darbuotojas paprašė ją užsidėti kaukę, priešingu atveju jai nebus leista pasiimti maisto. Moteris ilgai ginčijosi su darbuotoju, kol šis galiausiai iškvietė policijos pareigūnus A ir B. Moteris L pakeltu balsu ginčijosi su abiem pareigūnais. Po 10 min. šie ją paėmė už parankės ir, jai besipriešinant, išvedė į lauką. Ten L pareigūnai uždėjo antrankius; moteris nenustojė rėkti ir skųstis.

3 priedas. Asimetriškumo koeficientai.

Asimetriškumo koeficientas (angl. *skewness*) pagal turimą imties dydį ($N = 233$) turėjo svyruoti nuo -3,29 iki +3,29. Šiame tyrime visi kintamieji pateko į tokias ribas:

Kintamieji	Asimetriškumo koeficientas
AUDIT	1,99
I situacija	0,14
II situacija	-0,23
III situacija	0,51
Visų situacijų vidurkinis balas	-0,03
CAPP-SR vidurkinis balas	-0,03
Aš	0,02
Emocijos	0,37
Dominavimas	0,37
Kognityvika	0,30
Elgesys	0,34
Prieraišumas	0,87

4 priedas. Požiūrio į I situaciją regresinės analizės rezultatai.

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis		<i>F</i>	<i>p</i>	<i>R</i> ²
	Požiūris į I situaciją				
	<i>Beta</i> (β)	<i>p</i>			
Prieraišumas	-0,02	0,832	1,43	0,205	0,04
Elgesys	-0,01	0,950			
Kognityvika	0,02	0,884			
Dominavimas	-0,14	0,152			
Emocijos	-0,06	0,533			
Aš	-0,01	0,954			

4 priedas. Požiūrio į III situaciją regresinės analizės rezultatai.

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis				
	Požiūris į III situaciją		<i>F</i>	<i>p</i>	<i>R</i> ²
	<i>Beta</i> (β)	<i>p</i>			
Prieraišumas	0,23	0,018	1,36	0,232	0,04
Elgesys	0,03	0,812			
Kognityvika	-0,17	0,094			
Dominavimas	-0,03	0,783			
Emocijos	-0,12	0,248			
Aš	0,03	0,705			